

Barns perspektiv på jämställdhet i skola

En kunskapsöversikt

Kjerstin Andersson

Ann Nehlin

Mehek Muftee

Zulmir Becevic

*Rapport VIII
från Delegationen för jämställdhet i skolan*

Stockholm 2010

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 2010:66

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes Offentliga Publikationer på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.

Beställningsadress:
Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Orderfax: 08-598 191 91
Ordertel: 08-598 191 90
E-post: order.fritzes@nj.se
Internet: www.fritzes.se

Svara på remiss. Hur och varför. Statsrådsberedningen (SB PM 2003:2, reviderad 2009-05-02)
– En liten broschyr som underlättar arbetet för den som ska svara på remiss.
Broschyren är gratis och kan laddas ner eller beställas på
<http://www.regeringen.se/remiss>

Textbearbetning och layout har utförts av Regeringskansliet, FA/kommittéservice

Tryckt av Elanders Sverige AB
Stockholm 2010

ISBN 978-91-38-23446-4
ISSN 0375-250X

Förord

Denna rapport är en kunskapsöversikt över forskningen om barns perspektiv på jämställdhet i skolan. Kunskapsöversikten har tagits fram av fil dr. Kjerstin Andersson, fil. dr. Ann Nehlin, doktorand Mehek Muftee och doktorand Zulmir Becevic, samtliga verksamma vid Tema barn, Linköpings universitet.

Forskning med barns perspektiv handlar om att låta barnen själva komma till tals, även om barnens utsagor givetvis måste tolkas av den vuxne forskaren. Det är viktigt att inte glömma bort barns röster och åsikter. Författarna påminner oss om att barn enligt FN:s barnkonvention och svensk lag har rätt att göra sin röst hörd i alla frågor som berör dem.

Denna rapport ingår i en serie av forskarrapporter från DEJA. Syftet med DEJA:s forskarrapporter är att bidra med ny kunskap samt sammanställa och sprida kunskap och därigenom stimulera diskussionen om jämställdhet och genus i skolan. Författarna står själva för innehållet i rapporterna.

Ytterligare information om vår delegation finns på webbplatsen www.jamstalldhetiskolan.se.

DEJA – Delegationen för jämställdhet i skolan (U 2008:08)

Anna Ekström
Ordförande

I DEJA:s rapportserie har tidigare publicerats:

Rapport Titel

- I *Kvinnor, män och jämställdhet i läromedel i historia*
(SOU 2010:10)
- II *Kvinnor, män och jämställdhet i läromedel i samhälls-
kunskap* (SOU 2010:33)
- III *Kunskap som befrielse? En metaanalys av svensk forskning
om jämställdhet och skola 1969–2009* (SOU 2010:35)
- IV *Svensk forskning om jämställdhet och skola 1969–2009.
En bibliografi* (SOU 2010:36)
- V *Könsskillnader i skolprestationer – idéer om orsaker*
(SOU 2010:51)
- VI *Biologiska faktorer och könsskillnader i skolresultat*
(SOU 2010:52)
- VII *Pojkar och skolan: Ett bakgrundsmaterial om ”pojkkrisen”*
(SOU 2010:53)

Innehåll

Inledning	7
Begreppsdefinitioner	8
Barn	8
Barnperspektiv och barns perspektiv	9
Skolan som institution	10
Jämställdhetsbegreppet	11
Metod	12
Forskningsöversikt	15
Barns perspektiv på jämställdhet	15
Barns deltagande.....	28
Pedagoger gör o/jämställdhet.....	32
Formell jämställdhet i skolan	34
Att verka för jämställdhet.....	37
Diskussion	41
Problemet med pojkarna.....	42
Om forskning.....	44
Slutsatser.....	45
Referenser	47

Inledning

Skolan har genomgått stora förändringar de senaste 20 åren. Sedan mitten av 1990-talet har värdegrund och demokrati etablerats som begrepp som skolan givits särskilda uppdrag att arbeta med. Skolans värdegrundsuppdrag har många likheter med de jämställdhetspolitiska målen som riksdagen har satt upp (Wedin 2009). Skolan ska i dag på olika sätt arbeta för jämställdhet och mot diskriminering och kränkande behandling, utifrån gällande lagstiftning och regelverk. Jämställdhetsarbetet är enligt skollagen och läroplanerna ett obligatoriskt uppdrag (Wedin 2009) och ska genomsyra allt ifrån kommunernas ansvar till den enskilde lärarens undervisningsplanering och arbete i klassrummet (SOU 2009:64). Skolan har också ett uppdrag att arbeta med demokratifrågor som bland annat innefattar barns möjlighet till inflytande och delaktighet (prop. 2009/10:165). Även i demokratiuppdraget ingår frågor om jämställdhet och människors lika värden. Barns delaktighet och rätt att göra sin röst hörd har under de senaste två decennierna gradvis givits större utrymme i det offentliga rummet. I och med Sveriges ratificering av FN:s Barnkonvention har barns rätt att uttala sig i frågor som berör dem kommit att befästa i lagstiftningen, till exempel i den proposition till ny skollag som presenterades våren 2010 (prop. 2009/10:165). Här anges bland annat att: ”för att kunna ta hänsyn till barnets bästa [ska] barnet få komma till tals och fritt uttrycka sina åsikter i alla frågor som rör honom eller henne. Denna rätt gäller oavsett barnets ålder eller mognad.” (prop. 2009/10:165 s. 231). Barnets bästa utgör en av portalparagraferna i den nya skollagen och ska således tillämpas i relation till relevanta bestämmelser i skollagen, så som elevers inflytande i skolan generellt, men också i utformningen av undervisningen.

Det finns i dag relativt omfattande forskning om jämställdhet i skolan, såtillvida att skillnader mellan könen vad gäller elevers skolprestation, betyg, utbildningsval, psykisk ohälsa och upplevelse av trivsel är väldokumenterade (för en översikt se SOU 2009:64). Däremot utgör studier av hur barn och unga själva definierar, upplever och tolkar begreppet jämställdhet i sin vardag en mindre del av den samlade forskningen. Frågor om hur jämställd barn och unga upplever att skolan är; vilka möjligheter till delaktighet de ges i skolan; hur de anser att skolan är och bör vara organiserad; vad de

anser om jämställdhet generellt i samhället och hur samhället bör vara organiserat har inte studerats i någon större omfattning. Hur barn i skolan ser på jämställdhet bör dock kunna vara en god källa till information om hur pass väl de senaste 20 årens satsningar, på jämställdhetsarbete och barns delaktighet, har fallit ut.

Syftet med den här kunskapsöversikten är att ge en överblick över vilken forskning som finns tillgänglig, pågår och är planerad, om barns perspektiv på jämställdhet i skolan. Översikten kommer att göra nedslag och ge exempel på forskning om barns och ungdomars uppfattning om jämställdhet under de två senaste decennierna. Ambitionen för översikten har varit att beskriva studier där barns röster och åsikter om jämställdhet kommer till uttryck, dock kan redan här påpekas att endast få forskningsstudier direkt kan sägas ha tillfrågat barn om deras uppfattning om jämställdhet. Översikten inkluderar därför studier som på olika sätt kan anses bidra till att besvara frågor om barns syn på jämställdhet. Frågor som exempelvis: vad anses skillnaden mellan pojkar och flickors i skolan vara? Hur bidrar pedagoger till jämställda respektive ojämsställda relationer mellan elever i skolan? Men även studier som visar hur barn (och pedagoger) ”gör kön”, och barns delaktighet mer generellt har inkluderats. Avslutningsvis förs en kritisk diskussion om så kallad genuspedagogisk litteratur och arbetsmetoder som riktar sig till pedagoger, politiker och andra.

Begreppsdefinitioner

Kunskapsöversikten utgår ifrån ett kritiskt förhållningssätt till begrepp som barn, barnperspektiv och jämställdhet, skolan som institution och barnforskningen som helhet. Nedan följer en diskussion om hur dessa begrepp förstås och används.

Barn

Barn kan förstås på många olika sätt. Enligt den vardagliga förståelsen av barn behöver vi inte fundera på dess betydelse (Halldén 2007). Vanligast är att göra en kategoriindelning baserad på kronologisk ålder. Där Sverige följer FN:s definition av barn så som ”varje människa under 18 år, om inte barnet blir myndigt tidigare

enligt den lag som gäller barnet.” (Barnkonventionen 2009, artikel 1). En snabb titt på övrig lagstiftning i Sverige gör klart att långt många fler åldersgränser än 18 år begränsar barn och ungas handlingsutrymmen vilka därmed bidrar till att definiera barn som en social kategori skild från vuxen kategorin (för en diskussion se Schiratzky 2003). Så väl Barnkonventionen som svensk lagstiftning kan alltså inte sägas ha någon absolut åldersdefinition för kategorin barn. Detta resulterar bland annat i att kategorin har ”suddiga gränser” och att övergång från barn till vuxen sker gradvis. Definitionen av barn ger dock specifika rättigheter till barn och speciella skyldigheter till vuxna att garantera barn dessa rättigheter (Halldén 2007). Den sociala kategorin barn inbegriper föreställningar om barns kompetenser och behov, som påverkar både vuxnas bemötande och barns agerande. Det är viktigt att påpeka att kategorin barn är heterogen inte bara med tanke på åldersspannet (0–18 år) utan även med tanke på kulturella, ekonomiska och sociala faktorer så väl som individuella förutsättningar.

Barnperspektiv och barns perspektiv

Barnperspektiv ett begrepp som förekommer flitigt i den allmänpolitiska debatten men även i regelverk och föreskrifter gällande barn. Barnperspektiv kan förstås som ett politiskt och ideologiskt begrepp, men även som ett metodologiskt begrepp (Lindgren & Halldén 2001; Halldén 2007) både i forsknings sammanhang och i sociala och pedagogiska verksamheter riktade till barn. Barnperspektivet innefattar ambitionen att tillvarata barns villkor och att verka för barns bästa, både inom politiken och forskningen. Samhällsinstitutioner som påverkar barns liv styrs av föreställningar om barns bästa och välfärdsstaten framställs generellt sett som garant för den goda barndomen (Sandin & Halldén 2003). Barnperspektivet studeras bland annat genom analyser av politiska besluts påverkan på barns livsvillkor, men syftar även till att problematisera den politiska debatten genom studier av ideologiska värderingar, politiska praktiker och diskurser.

Barns perspektiv å andra sidan handlar i huvudsak om att låta barn komma till tals. När ambitionen i en studie är att lyfta fram barns perspektiv används ofta intervjuer, enkäter, dagböcker, olika typer av loggböcker, bandinspelningar eller videofilmer för att fånga barnens syn på en företeelse. Det finns även de forskare som

hävdar att ett *barnperspektiv* alltid måste utgå ifrån *barns perspektiv*. Dock bör forskning och verksamhet som uttalat bygger på barns perspektiv problematiseras då de alltid innebär att barnens utsagor tolkas av den vuxne forskaren eller pedagogen. (Halldén 2007)

Skolan som institution

Skolan utgör en speciell politisk arena och fysisk plats som ofta förknippas med barn och barndom. Institutionaliseringsen av barns vardagsliv inom förskola och skola kan sägas ha format och formar barndomen i Sverige och skapat socialt och historiskt specifika möjligheter och begränsningar för barn att agera. Jan Kampmann (2004) skriver om hur förskolans utveckling kan ses som en institutionalisering av den nordiska barndomen. Gunilla Halldén (2007) nyanserar dock bilden då hon visserligen hävdar att barndomen kan ses som institutionaliserad om man ser till barns ställning i samhället, där barndomen knyts till samhällsinstitutioner som förskola och skola. Men om man även ser till barns egna upplevelser framträder en bild av (för)skolan som en arena där sociala identiteter förhandlas och där barn och unga i högsta grad är delaktiga i att skapa den sociala ordningen och därmed inte framstår som passiva mottagare av socialisation i en institutionaliserande miljö (Halldén 2007). Historiska studier har också visat att skolans innebörder i samband med framväxten av ett offentligt skolväsende är helt andra för barn och unga och deras familjer än vad som definieras i den offentliga skolpolitiken. Skolans betydelse som institution måste knytas till dess roll som förmedlare av välfärd genom t.ex. skolmåltider, hälsovård och barnomsorg. Både i ett längre och kortare historiskt perspektiv förklaras ungas och familjers förhållningssätt till skolan av vad den kan erbjuda i termer av sådant stöd, men också av möjligheter till kamratrelationer och social interaktion med jämnåriga. Samtidigt har detta inneburit att föreställningar om barn och ungdomstidens normalitet och avvikelse präglats av skolans institutionella ramar. Barndomen blev en konsekvens av skolans utformning inom vilka ramar barn och unga måste förhålla sig till normerande praktiker som också definierat genus och klassrelationer. (Sandin 1986, Lind 2006; Sundkvist 2006; Hjärne & Säljö 2009) ”Skolans struktur, och dess uppgifter att utbilda och fostra, gör att många av de möten som äger rum sker mellan ojämlika parter.”

Den gradvisa institutionaliseringen av barndomen under 1800- och 1900-talet har alltså gjort skolan till en arena för normalisering, där gränser för avvikelse och normalitet sätts upp och en regelstyrning av barndomen etablerats. Lena Martinsson & Eva Reimers (2008) menar att normer ”görs” i skolan i lika stor utsträckning som skolan ”gör” normer, vilket innebär att skolan som institution bärs upp av ett antal olika normer (vilka bland annat framgår i värdegrundsidén) men att elever, lärare och annan skolpersonal också skolas in i normer. Detta är dock inget som är unikt för skolan som miljö, utan är en process där samtliga i samhället är offer för och medskapare av normer (Martinsson & Reimers 2008). En av dessa normer som har identifierats som viktiga för skolan att arbeta med är jämställdhet. Norm ska här förstås som något som pekar ut vad som är ”normalt”, och därmed också det som är avvikande. Vidare genererar normer kategorier av vad som anses vara normalt och förväntat, men exkluderar även det avvikande (se Sandell & Mulinari 2006; Martinsson & Reimers 2008). Detta är en process där skolan i allra högsta grad är en samhällsaktör bland många. Viktigt att påpeka i sammanhanget är också att ”skolans struktur, och dess uppgifter att utbilda och fostra, gör att många av de möten som äger rum sker mellan ojämlika parter. Med andra ord: många av relationerna i skolan är maktrelationer.” (Häger, Kamperin & Toivio 1999:50)

Jämställdhetsbegreppet

Jämställdhet är ett mer eller mindre unikt svenskt begrepp som är svårt att översätta till andra språk (för en diskussion se, Dahl 2005; Hearn et al. submitted; Wahlgren–Carlsson 2009; Nyström 2009). Begreppet myntades av debattören Eva Moberg i en artikel 1961 för att ersätta *jämlikhets*begreppet (Moberg 1961). Jämställdhet beskriver, till skillnad från jämlikhet, just relationen mellan kön, med en tydlig politisk förankring i att män och kvinnor bör ha samma position i samhället, maktbefogenheter och politiska möjligheter. Victoria Wahlgren Carlsson (2009:27) skriver att ”det politiska målet med jämställdheten var att kvinnor och män skulle ha lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter, menande då att både makt och ansvar skulle vara delat lika mellan könen”. Jämställdhet är en av de grundläggande demokratiska värderingarna som ingår i målen för den svenska grundskolan och gymnasiet

(SOU 2009:69) vilket lyfts fram såväl i skollagens (1985:1100) portalparagraf (1 kap. 2 §) som i propositionen till ny skollag (prop. 2009/10:165). Här framgår bland annat att skolan har till uppgift att främja jämställdhet mellan könen och motverka kränkande behandling.

Inom forskningen bruka man skilja på *kvantitativ* och *kvalitativ* jämställdhet, där kvantitativ jämställdhet helt enkelt handlar om antalet kvinnor respektive män inom en verksamhet (Lif 2008). Vad gäller jämställdhet mellan elever i skolan innebär det bland annat elevers utbildningsval och betygsprestationer. Ett jämt antal kvinnor och män i exempelvis skolan säger dock lite om vilket inflytande de har inom verksamheten, alltså vilken *kvalitet* jämställdheten har (Lif 2008). Det kan handla om vilken *betydelse* elever olika betygsprestationer ges (Lahelma 2005) eller vilken delaktighet tjejer respektive killar¹ har i beslut som berör dem i skolan (Elvstrand 2009).

Det är också möjligt att skilja på *formell* och *reell* jämställdhet. Där den formella jämställdheten rör lagar och styrdokument. Formellt är Sverige ett av världens mest jämställda länder, dock är vår arbetsmarknad både kvantitativt och kvalitativt bland de mest ojämsställda då det råder en markant könssegregering inom den svenska arbetsmarknaden (Hearn et al. submitted). Den reella jämställdheten handlar i stället om att män och kvinnor faktiskt har samma rättigheter, skyldigheter och möjligheter (Lif 2008).

Metod

Kunskapsöversikten baseras på nationell och internationell forskning, nationella utredningar och rapporter från myndigheter och organisationer. För att kunna ge en överblick över forskningsfältet har sökningar efter tidigare forskning gjorts i databaser som Libris, Gena samt Kvinnsam. Vid genomgången av tidigare forskning har sökord som *barn och jämställdhet*, *barn och könsroller*, *barns perspektiv*, *elevinflytande*, *barns perspektiv på skolan*, *barns perspektiv på mobbing*, *barns perspektiv och etniska relationer* använts.² Grunden för det urval som har gjorts bland träffarna har bland annat varit tids-

¹ I denna rapport görs ingen innehållslig skillnad mellan begreppen pojke/kille och flicka/tjej utan används synonymt.

² Sökning på: barn och könsroller gav 807 träffar; barn och jämställdhet 137 träffar; Barns perspektiv 0 träffar; Barns perspektiv etniska relationer 0 träffar.

perioden från 1990 och framåt, men också att forskningen ska utgå från barns perspektiv på så sätt att barn på något sätt uttalat sig om jämställdhet, kön och delaktighet. Fältet domineras av studier kring hur kön görs, och av deltagande observationer av och intervjuer med elever, men också intervjuer med skolpersonal och då främst lärare.

Internationell forskningslitteratur har sökts genom databaser inom området pedagogik, psykologi och samhällsvetenskap. Här ingår även studier från Sverige som publicerats internationellt. De sökord som har använts är: *gender equality*, *gender*, *children's concept of equality in school*, *children and equality*. Sökkombinationen *child*, *participation*, *bullying*, *equality*, *gender*, *school* har också inkluderats för att innefatta barns deltagande enligt en bredare definition. Även här har ett urval gjorts bland träffarna enligt samma kriterier som den nationella litteraturen. En speciell genomgång av de senaste årgångarna av *Gender & Education* har också gjorts då många relevanta artiklar förväntades publiceras där.

För att undersöka vilken pågående forskning som bedrivs inom fältet har GREDA samt Genusforskarförbundets databas gått i genom. Även Nationella nätverket för genusforskare, Göteborgs universitets databas, har gått igenom för att hitta forskare som på något sätt knyter an till forskning om barn och jämställdhet. En sökning har också gjorts på Skolverkets publikationsdatabas för att undersöka pågående och planerad forskning. Vetenskapsrådets, Riksbankens Jubileumsfonds och Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskaps databaser över projekt som beviljats medel har också gått igenom. Riksbankens Jubileumsfond har inte beviljat några anslag under de senaste 5 åren, till forskning kring barn och jämställdhet. FAS har inte beviljat några medel de senaste 8 åren kring forskning om barn och jämställdhet.³

Internationella jämförelser

För att ge en så översiktlig bild av fältet som möjligt har internationell forskning inkluderats i kunskapsöversikten. I huvudsak innebär detta engelskspråkiga texter och ofta från engelskspråkiga

³ Mellan 2005 och 2009 beviljades medel till 7 projekt med anknytning till barn, inom områden som autism, läsundervisning, spädbarnsdödlighet och barnomsorgen. Mellan 2001 och 2009 beviljade FAS 6 projekt med anknytning till barn inom områden som ANT-undervisning, barns psykiska ohälsa, social barnvård, barn med störd språkutveckling och barnhälsovård i Chile.

länder så som England, USA Kanada och Australien, även om studier från andra Nordiska länder förekommer. Övervikten av enbart engelskspråkig forskningslitteratur kan uppfattas som en brist och gör att forskning från andra delar av världen och andra språkområden inte ges samma uppmärksamhet. Det finns flera anledningar till denna obalans i översikten, dels beroende på att forskningsvärlden domineras av engelskan som *lingua franca*, dels beror det på bristande språkkunskaper hos författarna. Elisabet Öhrn och Gaby Winer (2009) har diskuterat problematiken med den engelskspråkiga dominansen inom forskningsvärlden och specifikt inom pedagogikforskning. Att över huvudtaget jämföra forskningsresultat mellan länder kan vara vanskligt då realpolitiska, sociala och kulturella skillnader ofta gör att förutsättningarna skiljer sig markant mellan länder (se Salminen-Karlsson 2010). Risker finns att så kallade *travelling discourses* (Lahelma 2005; Nyström 2009) uppstår, där forskningsresultat från ett land sprids och görs till sanningar i andra länder utan att de genomgår en nödvändig problematisering och kritisk granskning utifrån de lokala förutsättningar som finns. I översikten görs i huvudsak inte jämförelser mellan forskning från Sverige och andra länder på grund av svårigheterna i att jämföra olika kulturella och sociala kontexter.

Materialets bearbetning och disposition

Materialet har i huvudsak lästs med fokus på nyckelorden, *barns perspektiv*, *jämställdhet* och *skola*. Då endast få studier kan sägas innehålla alla tre har de i sin tur kombinerats med nyckelord så som *genus*, *könsroller* och *delaktighet*, till viss del även *pedagoger* och *skolpersonal*. Materialet har sedan tematiserats utifrån nyckelorden och presenterats i följande teman: *Barns perspektiv på jämställdhet*, denna rubrik har delats in i flera underteman som *Skillnaden mellan flickor och pojkar*, *Barn gör genus*, *Barn och lek*, *Barn och sexualitet*, då dessa angränsar till huvudtemat jämställdhet; *Barns deltagande*, har fått en egen rubrik då mycket jämställdhetsarbete tolkas som just barns deltagande i det dagliga skolarbetet; slutligen kommer forskning med fokus på pedagogers jämställdhetspraktiker och hjälpmedel till pedagoger och politiker att presenteras under rubrikerna *Pedagoger gör o/jämställdhet*; *Formell jämställdhet*; och *Att verka för jämställdhet*. Tematiseringen har gjorts för att spegla forskningsfältet. I presentationen har rapporter från myndigheter,

fristående forskning så väl nationell som internationell varvats för att ge en så full bild av forskningsläget som möjligt. Då metodfrågor blir viktiga i en översikt av barns perspektiv, har visst utrymme givits de olika studiernas datainsamling och materialbearbetning i presentationen.

Forskningsöversikt

Barns perspektiv på jämställdhet

De studier som kan anses redogöra för barns perspektiv på jämställdhet i skolan bör utifrån de definitioner som tidigare angetts alltså på något sätt tillfråga barn om vad de tycker. Men beroende på hur detta görs är det fortfarande möjligt att ifrågasätta om det är barns egna röster som kommer fram. Exempelvis beroende på vilka frågor som ställs och hur de analyseras. Vidare bör forskning kring barns perspektiv på jämställdhet ta upp frågor om köns lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter (Wahlgren-Carlsson 2009) och denna jämställdhet bör vara kvalitativ eller reell (Lif 2008), alltså inte enbart undersöka kvantitativa mått för jämställdhet.

Barnombudsmannens rapport *Båda är bäst, typ* (Barnombudsmannen 2001) är en av få studier som direkt tillfrågat barn och unga om hur de ser på sina liv i ett jämställdhetsperspektiv. Rapporten är riktad till regeringen samt andra beslutsfattare på nationell nivå. En av studierna i rapporten redovisar flickors och pojkars svar på en Internetenkät som besvarats av ett antal mellan- och högstadielklasser.⁴ Frågorna kretsar bland annat kring barnens roller i skolan och studien visar på att så väl mellanstadiebarnen som högstadieungdomarna känner sig mest jämställda i relation till skoluppgifter i frågor rörande det pedagogiska arbetet i skolan. (Barnombudsmannen 2001). Rapporten kan beskrivas som att den lyfter fram barns och ungdomars röster genom att de fått besvara frågor rörande jämställdhet genom enkäter och kan anses utgå ifrån elevernas perspektiv och erfarenheter genom att de får besvara frågor om bland annat situationen i skolan. Dock görs tolkningen av vad jämställdhet är av de vuxna forskarna som konstruerat och

⁴ Enkäterna lades dels ut på barnkanalen på nätet där de besvarades av totalt 572 mellanstadieungdomar varav 296 flickor samt 276 pojkar. På ungdomskanalen besvarades enkäten av 307 högstadieungdomar varav 153 flickor och 154 pojkar. (2001:15)

tolkat enkäten, så det kan ifrågasättas om det är barns perspektiv på jämställdhet som framkommer.

Till skillnad från Barnombudsmannens rapport (2001) tar Ulla Forsbergs avhandling *Är det någon "könsordning" i skolan?* (2002) upp både genus- och jämställdhetsfrågor baserat på barnens egna perspektiv. Syftet är att i grundskolan studera hur flickor och pojkar i homogent svenska och etniskt heterogena skolklasser konstruerar kön genom interaktioner med varandra och med lärare (Forsberg 2002). Avhandlingen baseras på en etnografisk studie som sträcker sig över en period på två skolår och inbegriper deltagande observationer, dokumentering av dagböcker och teckningar, videoinspelningar samt intervjuer med elever och lärare. I synnerhet i en klass förekom återkommande diskussioner om jämställdhet vilket påverkade den genusbaserade ordningen. Både pojkar och flickor visade upp ett beteende som skiljer sig från stereotypa uppfattningar om "manlighet" och "kvinnlighet". Idéer om medfödd jämställdhet bland könen var vanliga. Resultaten är intressanta i ljuset av en annan studie. Maria Sundkvist, har i *Klassens klasser. Gymnasieföreningar i läroverk och gymnasieskolor 1846–1996* (2006) granskat hur ungdomars föreningsaktiviteter i skolan påverkar och påverkas av skolans politiska målsättning att verka för jämställdhet och jämlikhet. Studien grundar sig på intervjuer med ungdomar och analys av arkivmateriel från så kallade gymnasieföreningar. Resultaten visar att ungdomarnas föreningsverksamheter speglar kulturellt bestämda föreställning om vuxenhet och ungdomsperioden som en tid för förhandling av klass- och genusbestämda identiteter. Dessa identiteter ter sig olika under olika historiska epoker och har påverkats av t.ex. framväxten av en ungdomskultur i vilken vuxnas normer inte är självklara. Utbildningspolitikens ambitioner att med hjälp av en integrerad gymnasieskola överbrygga klass och genusskillnader undergrävs av elevernas egna föreningsaktiviteter. De gamla skolformerna som bygger på särskiljandets princip lever kvar genom elevernas fritidsaktiviteter inom skolans rammar men bortom skolpolitikens kontroll. Petersson och Sundkvist (1999) visar även på hur ungdomskulturen fungerar som distinktionsskapande mellan klass och kön på ett sätt som klart präglas av hur skolväsendet organiserats.

I Forsbergs (2002) studie visar hon även på att det i alla klasser utvecklades hierarkiska genussstrukturer, och olika genuskurser eller "elevtyper" identifierades: Sporttjej, Barbieflicka, Feminist, Akademikerflicka, Moderlig flicka – och bland killar – Machokille,

Rättskaffenspojke, Akademikerpojke, Joker, Mjukispojke och Kenpojke (Forsberg 2002). Även internationellt har flera studier visat på barns och ungdomars kategorisering av olika "genus typer" (se t.ex. Martino 1999; Blaise 2005). I *Playing it straight. Uncovering Gender Discourses, in the Early Childhood Classroom* (Blaise 2005) presenteras olika typer av pojkar och flickor, såsom Alan en pojke som är en pojkaktig pojke, risktagaren Madison som tycker om att leka med lego och därmed ifrågasätter de rådande genusnormerna samt Penny den snälla flickan. Wayne Martino (1999) har också studerat hur killar på high school i Australien använder olika tilltalsnamn som "cool boy", "party animal", "squide" och "poofter" för att kategorisera varandra och därmed konstruera sin egen och andras maskulinitet. Båda studierna är etnografiska och även om barnen kommer till tals i intervjuer appliceras genus- och jämställdhetsperspektivet av forskarna.

Kategoriseringsarbete är ett välutforskat fält inom samhällsvetenskapen och då framförallt när det gäller forskning kring identitetsskapande. Richard Jenkins (2000) menar att vi måste förstå kategoriseringsprocesser om vi ska förstå den sociala världen. Han menar till och med att "utan kategorisering är komplexiteten i den mänskliga sociala världen knappt ens hanterlig" (2000:8)⁵. Detta innebär att studier som intresserar sig för barns genuskategoriseringar kan ge viktig information om hur de tolkar och hanterar sin sociala omgivning. Ovan redovisade studier visar alltså hur barn aktivt konstruerar och använder sig av genuskategorier i skolan för att förhandla relationer och sina egna identiteter. Detta görs i relation till existerande föreställningar om jämställdhet (Martinsson & Reimers 2008). Studier av denna typ kan alltså ge indikationer på hur pass väl jämställdhetsarbetet i samhället i stort slagit igenom, men även upptäcka mer nyanserade bilder av jämställdhetsarbete och hur barn och unga själva förstår jämställdhet.

Skillnaden mellan flickor och pojkar

I ovanstående studier framkommer även hur barn och unga beskriver skillnader mellan könen. Dessa beskrivningar kan ge värdefull information om hur barn tolkar de positioner som är tillgängliga för dem och vad som förväntas av dem utifrån genus. Fler-talet studier visar på olikheten mellan hur pojkar och flickor betar

⁵ Författarnas översättning.

sig i skolan (Utbildningsdepartementet 1993; Sandquist 1998), att de intar olika roller och blir bemötta på olika sätt av pedagoger och andra i skolan. Dessa beskrivningar stöds också i pojkar och flickors egna beskrivningar av hur de upplever skolmiljön (Barnombudsmannen 2001). De största skillnaderna mellan pojkar och flickor i skolan (inklusive förskolan) är att pojkar tar mer plats och bråkar mer medan flickor är mer ordentliga, tar mindre plats i rummet och är tystare. (Odelfors 1998; Sandquist 1998). I Birgitta Odelfors (1998) studie undersöktes hur barn använder sig av olika beteenden och språk för att göra sig sedda och hörda inom förskolan. Odelfors genomförde en etnografisk fältstudie och gjorde intervjuer med barnen, deltog i samlingar, inomhus- samt utomhuslekar som var både vuxenstrukturerade och fritt valda. Fältstudien genomfördes på tre daghem med barn mellan 5–7 år (Odelfors 1998). Analysen visar att flickor och pojkar inte uttrycker sig och tar plats i lika stor utsträckning. Den största skillnaden på pojkars och flickors villkor uppkommer under de aktiviteter som är mer vuxenkontrollerade. Pojkarna tar mer plats och uttrycker sig mer i exempelvis samlingar medan flickor uttrycker sig mer i sammanhang där det bara är flickor. Ju mer informellt sammanhanget är desto mer tar flickorna plats. Odelfors (1998) hade som syfte att utgå ifrån barnens perspektiv och ge dem möjlighet att uttrycka sina perspektiv genom intervjuerna, där de tillfrågades om sina tankar kring lekerfarenheter och samlingar.

I Barnombudsmannens studie (2001) ansåg mellanstadiebarnen att flickorna förväntas ha större ordning på saker och ting och pojkarna anses vara de som lärarna blir mest arga på. Även på högstadiet ansågs pojkarna vara de som lärarna blir mest arga på medan flickorna ansågs vara de mer ordentliga. En slutsats som dras i denna studie är att barnen och ungdomarna upprätthåller etablerade könsroller i sina beskrivningar av skolsituationen (Barnombudsmannen 2001). Hur elevers förutfattade meningar om skillnaden mellan tjejer och killar befäster och i viss mån förstärker beteendemönster som kan betraktas som typiskt kvinnliga eller manliga beskrivs även i Skolverkets rapport (2009) om diskriminering och trakasserier. Rapporten bygger på intervjuer med 529 barn och ungdomar i både förskola, grundskola, grundsärskola, gymnasiesärskola och gymnasium. Rapporten konstaterar att genuskillnader kan kopplas till vad författarna kallar för ”utseendenormer”. Att bryta emot dessa normer är speciellt vanskligt för pojkar, även om flickor också blir utsatta om de bryter mot reglerna för vad för

slags kläder och smink som anses var ”rätt” att använda. Brytande av regler relaterade till ”kropp och känslighet” är alltså en källa till trakasserier. Pojkar får inte vara för känsliga och flickor får inte smutsa ned sig. Fysiskt våld är vanligast bland pojkarna och ryktes-spridning bland flickorna. I gymnasieålder tränas flickor på yrkesinriktade program att klara av ”manliga miljöer” men någon liknande träning ges inte till pojkar. (Skolverket 2009; se Salminen-Karlsson 2010 för en diskussion om enkönade klasser i anglosaxiska länder och Sverige)

Det som författarna till Skolverkets rapport (2009) kallar för utseendenormer har uppmärksammats även i internationella studier. I en kvalitativ studie visar Adler, Kless & Adler (1992) hur samtalsämnen skiljer sig, beroende på kön mellan ungdomarna (15 år), på två offentliga skolor i ett övre medelklassområde i USA. I studien framgår att flickorna koncentrerade sig mer på utseende, klädsel, kärlek, relationer och konformitet inom gruppen medan det viktigaste för pojkarna var att uttrycka sina fysiska styrkor genom exempelvis sport, att hävda sin autonomi genom att jämföra sig med varandra samt att visa motstånd mot auktoritet (Adler, Kless & Adler 1992). Dock visar studien även på att den traditionella uppfattningen om pojkar som aktiva och flickor som passiva inte helt stämmer då både pojkar och flickor visar sig vara aktiva och passiva inom sina respektive sfärer. (Adler, Kless & Adler 1992). Andra studier visar att när tjejer och killar talar om vad det innebär att vara kille handlar det mycket om aktivitet och fysisk kapacitet, medan förståelsen av vad det innebär att vara tjej handlar mer om passivitet och att ha fokus på sociala relationer (se t.ex. Edley & Wetherell 1995; Martino 1999; Frosh, Phoenix & Pattman 2002; Korobov & Bamberg 2004; Andersson 2008; Laanemets & Kristiansen 2008). Detta sätt att förstå skillnaden mellan tjejer och killar, som delas av barn och vuxna, behöver dock inte nödvändigtvis betyda att killar alltid är aktiva och tjejer alltid passiva. I en kritik av Iris Marion Youngs klassiska text *Throwing like a girl* (1990) har Ann-Carita Evaldsson (2003) genom en empirisk studie av tjejers och killars lek visat på att tjejer använder samma fysiska och verbala resurser som killar i leken, med varierande intensitet beroende på hur pass duktig motståndaren är.

I avhandlingen *De små konstruktörerna* (2000) visar Birgitta Fagrell på att barns förståelse om kön baseras på kollektiva föreställningar om manligt och kvinnligt. Syftet med studien är att belysa och problematisera hur flickor och pojkar i sju-åttaårsåldern

förstår och förhåller sig till det sociokulturellt skapade könet, det som i dagligt tal benämns som kvinnligt och manligt (Fagrell 2000). Deltagargruppen bestod av 60 barn från tre olika klasser i tre skolor i Stockholm. Studien grundades på intervjuer och kompletterades med bilder som fungerade som underlag och ingång till samtalen. Utifrån barnens reaktioner på bilderna och texten analyserades deras föreställningar om kvinnligt och manligt i relation till kropp, idrott, familj och arbete (Fagrell 2000). Könstereotypa föreställningar kommer fram tydligt när barnen uttalar sig om andra barn. Den manliga idealbilden präglas av föreställningar om styrka, mod och kompetens, medan den kvinnliga kroppen till stora delar osynliggörs. Studien visar dock också att framför allt en del flickor är beredda att omvärdera innebörden i kvinnliga respektive manliga idealtyper, samt att idealbilderna av kvinnligt och manligt har större betydelse för barnens föreställningar om de kommer från ett abstrakt plan istället för konkreta situationer. Pågående forskning som behandlar frågor om kön i skolvärlden är doktorand Annelie Nielsens avhandlingsprojekt från institutionen för pedagogiskt arbete i Umeå universitet. Nielsen undersöker hur utsatta flickor hanterar sin skolgång. I sitt arbete har Nielsen noterat att flickor tycks vara benägna att dölja dessa situationer mer än pojkar.⁶

Studierna ger en relativt entydig bild av hur barn producerar och reproducerar föreställningar om skillnaden mellan könen. Detta kan förstås utifrån att barn använder olika resurser för att tolka och förstå genus och sin egen könade identitet (se Jackson 2007). Det faktum att barn beskriver skillnader mellan pojkar och flickor behöver dock inte med nödvändighet betyda att pojkar och flickor har olika möjligheter, rättigheter och skyldigheter till ett inflytelsefullt deltagande och makt att påverka sin vardagssituation. Dock kan det visa på att pojkar och flickor upplever och tolkar skolmiljön på olika sätt och att de med största sannolikhet skolas in i olika normer beroende på kön (Youdell 2005).

⁶ <http://www.miun.se/genusvetenskap/MINGFlickForsk/FlickForsk/Forskarpresentationer/Annelie-Nilsen> (2010-05-25).

Barn gör genus

Det socialkonstruktionistiska perspektivet på kön och genus har fått ett stort genomslag i studier kring barn och genus så väl i Sverige (se t.ex. Fagrell 2000; Öhrn 2002; Ambjörnsson 2004; Hellman 2005; Änggård 2005b; Arvastson 2007; Holm 2008;) som internationellt (se t.ex. Thorne 1993; Francis 1998; Davies 2003; Blaise 2005; Renold 2005) under de senaste decennierna. Frågan som står i fokus i dessa studier är inte hur barnen beskriver skillnader mellan könen utan "hur kön görs". Fanny Ambjörnssons studie *I en klass för sig – Genus, Klass och Sexualitet Bland Gymnasietjejer* (2004) studerar hur två grupper tonårstjejer med olika klassbakgrund skapar sin feminitet på olika sätt. Studien är baserad på deltagande observationer av två tjejgrupper i två olika gymnasieklasser i Stockholm så väl som enskilda och gruppintervjuer med tjejerna samt informella samtal med lärare. Den ena klassen går barn- och fritidsprogrammet medan den andra gruppen går ett mer studieförberedande samhällsvetenskapligt program. Studien visar att genus är kopplat till konstruktionen av heterosexualitet. En paradox som framträder är att tjejerna betonar vikten av individualitet samtidigt som de förväntas vara "normala" och passa in. Tjejernas egna röster kring jämställdhet i skolan framträder inte, däremot ges exempel på konversationer mellan tjejerna om vad som är okej att göra som tjej och vad som inte är det, samt skillnader mellan killar och tjejer. (Ambjörnsson 2004)

Elisabet Öhrn har i ett flertal studier undersökt genusrelationer i skolan och tjejer och killars inflytande över sin skolsituation (Öhrn 1990, 1997, 2000, 2005). Öhrn (2005) har uppmärksammat hur elever använder sig av *könade normer* i skolan, men också hur dessa normer utmanas och överskrids i exempelvis diskussioner om relationer mellan tjejer och killar. En annan studie som behandlar hur maskulinitet och femininitet skapas av eleverna i grundskolan är Ann-Sofie Holms avhandling (2008). Syftet är att genom observation se hur ungdomar i årskurs 9 förhåller sig till de normer och förväntningar som finns bland elever och lärare och att undersöka hur ungdomarna (och lärarna) definierar dessa normer. Holm (2008) genomför deltagande observation samt formella och informella intervjuer på två skolor i två olika kommuner. Studien visar att eleverna och lärarna i intervjuerna ofta talar om kön som varandras motsatser men att könen framställs som betydligt mer flexibla då de pratar om den vardagliga praktiken. Idealen hos

killarna och tjejerna var att visa upp både maskulina och feminina drag såsom att vara sportig, utåtriktad samt se bra ut och vara mogen (Holm 2008). Samtidigt lyfts även nya typer av pojkar och flickor fram där Holm menar att en del pojkgupper var måna om sitt utseende, intresserade av sport men även studieinriktade samt öppna för könsöverskridande relationer, något som Holm kallar för flexibel maskulinitet (2008). Vissa flickgrupper var även mer utåtriktade och tog för sig. Stark individualisering framhävs som viktig inom den ideala bilden av vad det innebär att vara både tjej och kille. Lärarna visar sig bidra till att stärka könsstereotyper samt heteronormativitet i klassrummet (Holm 2008). Fokus för Holms studie ligger på elevernas uppfattningar om genuskonstruktioner. Liksom i Holms (2008) studie beskriver Becky Francis (1998) hur barnen i hennes studie ser på könen som varandras motsatser. Francis (1998) undersöker hur genus konstrueras bland barn i grundskolan samt vad uppfattningar om könsskillnader har för påverkan på beteenden och interaktion mellan barnen. Fokus ligger på barnens uppfattningar om genus och arbete. Studien genomförs med hjälp av intervjuer och observationer av rollspel (Francis 1998).⁷ Hur barnen konstruerade skillnader mellan könen märktes i hur de resonerade kring framtida yrken, som tenderade att ses som olika för båda könen. Rollspelen visade att rollerna inom gruppen tilldelades utifrån kön. Diskussionen kring jämställdhet och lika villkor för flickor och pojkar fanns dock också bland barnen framför allt när flickorna talade om vikten av självständighet. (Francis 1998) Fokus för Francis studie är hur barnen konstruerar normer för pojkar och flickor ska bete sig.

I artikeln *Förskolebarns konstruktion av maskuliniteter* (2005) skriver Anette Hellman om hur pojkar och flickor i förskolan genom sitt agerande både upprätthåller och utmanar maskulinitetsnormer (Hellman 2005). Utgångspunkten är att begreppet maskulinitet inte nödvändigtvis behöver kopplas till det manliga könet och femininitet till det kvinnliga (Hellman 2005), utan att också flickor kan praktisera och bidra till konstruktioner av maskulinitet. Metodansatsen är kvalitativ och studien bygger på fyra barns berättelser (tre pojkar och en flicka) om hur de tycker att en pojke ska vara och bete sig. Hellman visar hur barn genom att protestera, omförhandla eller acceptera föreställningar om hur man bör vara som pojke aktivt bidrar till att göra kön. På så sätt positionerar

⁷ Intervjuerna genomfördes med 145 barn efter rollspelen. Totalt deltog 81 flickor och 64 pojkar i åldrarna 7–11 i studien.

barnen sig själva på olika sätt inom de gränser som av pedagoger och barn uppfattas utgöra ”det normala” (Hellman 2005). Även Katarina Eriksson Barajas (2008) visar i sin analys av boksamtal i skolan hur elever och lärare gemensamt skapar genusnormer. Bland annat visar Eriksson Barajas (2008) på att läraren utgick ifrån att flickorna i klassen skulle identifiera sig med kvinnliga karaktärer i texterna. Elever gjorde dock motstånd mot detta genom att exempelvis identifiera sig med djur (se också Tengberg 2009). I artikeln *Barbie princesses and dinosaur dragons: narration as a way of doing gender* studerar Eva Änggård (2005a) barns berättelser utifrån ett genusperspektiv. Åtta förskolebarn skapade egna berättelser utifrån ett medialt utbud bestående av serietidningar, sagoböcker, filmer, leksaker och diverse TV program, med syftet att utforska genuspositioner på ett lekfullt sätt (Änggård 2005a). Barnens berättelser visade sig ha ett genusstereotyp innehåll. Exempelvis så handlar flickornas berättelser om romantik och det vardagliga livet, medan pojkarnas berättelser i huvudsak handlar om hjältar och farliga varelser (Änggård 2005a). Men i sina texter gjorde också barnen nytolkningar av traditionella berättelser och genusroller. Flickorna lät exempelvis sina kvinnliga karaktärer spela aktiva roller, och pojkarnas hjältar blev vänner med fienden. Artikeln är en del av ett större projekt som handlar om sociala och kulturella dimensioner i barns konstnärliga aktiviteter (se Änggård 2005b). Studien har en kvalitativ, etnografisk ansats. Data samlades in genom deltagande observationer, videoinspelningar, samtal med barnen och dokumentation av barnens teckningar och texter. Artikeln har en klar fokus på barns röster och visar på hur barn genom egna berättelser positionerar sig själva som flicka eller pojke. I ett pågående forskningsprojekt, finansierat av Vetenskapsrådet, undersöker Eva Änggård vidare platsens betydelse för barn i sju-åttaårsålder, vilket tidigare har studerats av Gunilla Halldén. I sin artikel *Platsens betydelse och barns sätt att ladda en plats med symbolisk mening* analyserar Halldén (2005) hur barn skildrar sig själva i en framtid, och hur skildringen är knuten till en specifik plats.⁸ Barnen ombads i studien att skriva berättelser på temat ”Min framtida familj”. När barnen skriver om sig själva som vuxna gör de det genom scener där huvudkaraktärerna (barnens alter ego) agerar. På så sätt framträder karaktärernas kompetenser, och berätt-

⁸ Det empiriska materialet består av Barnen som deltog var 8–10 år respektive 13–14 år, och gick i skolklasser med varierande socioekonomiska sammansättningar. Den metodologiska ansatsen är kvalitativ och består av textanalys.

telserna ses som uttryck för hur barnen använder sig av olika diskurser för vuxen manlighet respektive kvinnlighet. Barnens fiktiva vuxenkaraktärer är alltså förbundna med en specifik plats som genom berättelsen blir könskodad. I artikeln utforskas barns röster och framställningar av genus i relation till plats (Halldén 2005). Eva Änggårds planerade studie kommer däremot att undersöka hur barn förhåller sig till olika platser, hur flickor respektive pojkar beskriver lekar, erfarenheter och platser de tycker om att vara på. I undersökningen kommer Änggård att fråga barnen om vad pojkar respektive flickor leker i skogen. Vad platserna har för betydelse, hur barnen använder dem och hur deras könsidentiteter konstrueras relation till platserna är centralt i studien. Syftet är att bidra till barndomsgeografin som studerar barns relationer till och upplevelser av platser i naturmiljö. Även Anna Öqvist håller för närvarande på med ett projekt där platsens betydelse studeras. Centralt i detta arbete är hur barn gör kön i förskolan.

Studierna som har beskrivits ovan syftar till att ge en nyanserad och komplex bild av barns genuskonstruktioner, där det bland annat belyses hur båda könen bidrar till att konstruera det egna och det motsatta könet. Studierna som dessa ger viktiga ledtrådar till hur ett fortsatt jämställdhetsarbete utifrån barns perspektiv kan fortskrida och utvecklas.

Barn och lek

Barns lek har under en längre tid studerats inom barndoms-sociologin (se t.ex. 1979; Corsaro & Tomlinson 1980; Corsaro & Schwarz 1991; Corsaro 1997). Mycket lekforskning som intresserar sig för genusfrågor har utgått ifrån en förståelse av pojkars och flickors olika sociala och fysiska förmågor och resurser (se t.ex. Lever 1976; Sutton-Smith 1979; Maccoby 1998; Adler, Kless & Adler 1992, Adler & Adler 1998; Eder 1990; Eder, Evans & Parker 1995; Martin 1998). Många av dessa studier tar alltså skillnaden mellan könen för givet (Evaldsson 2003). Marjorie H. Goodwin (2001) har dock visat hur tjejers och killars beteende vid lekar, som hoppprep och att hoppa hage, förändras över tid och beroende på ökad skicklighet. Goodwin (1985, 2001) har också visat på hur lekpraktiker skiljer sig mellan grupper av tjejer beroende på etniska och kulturella skillnader, och Goodwin (1990, 1998, 2001) riktar en

kritik mot amerikanska studier som ofta har studerat vit medelklass.

Barrie Thornes *Gender plays – Girls and boys in school* (1993) har haft stort inflytande över studier av hur barn formar sin förståelse för genus i leken och hur leken blir ett sätt att sätta upp gränser för den egna och andras genuskategorier, så kallat *border work*. I studien följde Thorne grupper av barn dels i 8 månader i årskurs 4–5 i en grundskola i Kalifornien, dels 3 månader i en skola i Michigan. Syftet med studien var studera hur barn konstruerar genus i sin dagliga tillvaro i skolan både i klassrummet och ute på skolgården. Studiens resultat visar bland annat på hur barn konstruerar femininitet och maskulinitet som distinkta kategorier och varandras motsatser. Detta sker inte minst på rasterna där lekarna är uppdelade mellan pojkar och flickor. Thorne (1993) menar att lärarna genom gruppindelningar och språket som används i klassrummet också medverkar till att stärka könsdikotomierna. Observationerna lyfter dock fram barn som överträder dessa dikotomier, som exempelvis när vissa flickor vill leka med pojkar och vise versa samt vilka strategier dessa barn använder sig av. Denna studie är främst baserad på observationer där barnen inte tillfrågas om sina tankar kring genus eller jämställdhet och dess betydelse i skolan (Thorne 1993).

I liknande studier av förskoleverksamhet i Storbritannien har Naima Browne (2004) intervjuat barn mellan 3–6 års ålder om deras tankar om och erfarenheter av genus och lek. Studien visar att barnen är mycket medvetna om gällande genusnormer. Barnen i studien hade en klar uppfattning om vilka lekar som var för flickor respektive pojkar. Det visar sig finnas en stark distinktion mellan könen gällande rollspelslekar där pojkarna föredrar att leka superhjältar. (Browne 2004) Även i Kulturnavigering (Arvastson, & Ehn 2007) presenteras barns röster genom intervjuer och observationer om vad man leker och med vem man väljer att leka med utifrån ett genusperspektiv (2007). Syftet med boken är att presentera ett kulturspektiv på skolan samt att problematisera kategorier såsom kön och etnicitet och hur dessa kategorier påverkar elevers förutsättningar i skolan. Resultaten visar på starka dikotomier mellan könen som även stärks av lärarna; exempelvis genom att de pojkar som betar sig ”pojkkaktigt” får mer uppmärksamhet av lärare än de som inte passar in i könsnormerna. Dessa resultat bekräftas även av Ärleman-Hagsér & Pramling Samuelsson (2009) vilkas studie visar hur genus konstrueras gemensamt av barn och peda-

goger i lek och lärande i förskoleverksamhet. Ärleman-Hagsér & Pramling Samuelsson (2009) gjorde videoobservationer av barnens lekpraktiker så väl som av lärandepraktiker ledda av pedagoger i sex olika förskolegrupper (1–6 år gamla barn). Studien visar att genusstereotypa strukturer förstärktes i samtalen mellan barnen och pedagogerna, men också att dessa utmanades av barnen genom gränsöverskridande, omtolkning och positionsförändring. Ärleman-Hagsér & Pramling Samuelsson (2009) pläderar i artikeln för att i ökande grad integrera barns perspektiv i jämställdhetsarbetet och vikten av att bedriva forskning där barns röster kan bidra till kunskapsutvecklingen (se även Browne 2004; Green & Hogan 2005; Christensen & James 2008).

Lek är en social praktik som utgör ett viktigt inslag i barns skolvardag. Detta sker i huvudsak på rasten som Devine (2002) och Elvstrand (2009) har pekat på är en arena för autonomi för barnen i en annars vuxenstyrd miljö (Martinsson & Reimers 2008). Lek som social praktik är alltså ett viktigt område som allt som oftast negligeras i ett jämställdhetsarbete som vanligtvis utgår från ett vuxenperspektiv (till exempel genom genuspedagogik). Lek utgör i barns perspektiv en viktig social arena för att förhandla sociala identiteter och relationer och här kan möjligheten ges att förändra barnens interna maktrelationer ur ett jämställdhetsperspektiv.

Barn och sexualitet

Nära knutet till förståelsen av genus är föreställningar om sexualitet, vissa forskare menar att det är omöjligt att skilja genus från sexualitet (se MacKinnon 1989; Butler 1990; Weeks 1986/2003; Youdell 2005; Sparrman 2006). Framförallt visar både nationell (se exempelvis Ambjörnsson 2004; Kulick 2005) och internationell forskning på hur heteronormativitet, heterosexualitet och homofobi är det dominanta perspektivet inom skolan både bland pedagoger och elever (se t.ex. Epstein 1997; Mac an Ghail 2000; Martino 2000; Kehily 2001; Röthing 2008). I sin opublicerade avhandling diskuterar Wayne Martino (1999) hur killar på high school i Australien skapar skarpa gränser för vad som anses vara ett ”korrekt” heterosexuellt beteende och förhållningssätt, och där homosexualitet står för det avvikande. Även i Skolverkets rapport (2009) om diskriminering konstateras att barnen i studien tar heterosexualitet för givet och att barnen redan i förskoleålder har

föreställningar om vad manligt och kvinnligt är. En annan studie som lyfter fram hur barn konstruerar föreställningar om sexualitet är Emma Renolds *Girls, Boys and Junior Sexualities* (2005). Renold utforskar hur sexualitet görs och bäddas in i barns skolkulturer och genusidentiteter bland flickor och pojkar på två låg- och mellan-stadieskolor i England. Studien har en etnografisk ansats och kombinerar deltagande observationer med intervjuer, vilket gör att barns perspektiv illustreras på ett tydligt sätt. Analysen grundas på barns vardagserfarenheter av och tankar kring genus och sexualitet. En rad känsliga frågor aktualiseras, så som hur skolan fungerar som en social arena där sexualitet "görs", hur sexualitet bidrar till att forma barns kamratrelationer, hur föreställningen om "ordentlig" pojke och flicka är kopplad till föreställningen om den heterosexuella normen, och slutligen, hur barn använder sig av förolämpningar med sexuella undertoner för att upprätthålla och befästa sexuella normer (Renold 2005; se även Martino 2000).

I ovannämnda studier framgår tydligt att kopplingen mellan föreställningar om genus och sexualitet är nära länkat till frågan om jämställdhet. En studie där denna koppling görs explicit är Anna Sparrmans, Katarina Erikssons och Anne-Li Lindgrens projekt om Skolbio, som bland annat har studerat jämställdhetsatsningen som gjordes i början av 2000-talet på initiativ av jämställdhetsminister Margareta Winberg (Sparrman 2006). I satsningen avsattes pengar (1,5 miljon kronor) för att alla Sveriges gymnasieklasser skulle se filmen *Lilja 4-ever*. Satsningen gjordes för att stävja sexhandel och trafficking. Intentionen var att skolklasserna skulle se filmen på skoltid och därefter diskutera filmens budskap. I sin artikel analyserar Sparrman (2006) de efterföljande diskussionerna och visar hur filmens endimensionella bild av manlig sexualitet och sexuellt utnyttjande och den ensidiga diskussionen kring problematisk manlig sexualitet, leder till att dikotoma föreställningar av könen och mäns och kvinnors sexualitet förstärks. I enlighet med målsättningen för jämställdhetsprojektet upplyste filmen många elever om *sex trafficking* och ledde till att många elever såg situationen ur Liljas perspektiv, samtidigt tolkade eleverna den bild av sexualitet som presenterades i biologiska termer och mäns sexualitet tolkades som biologiskt styrd snarare än social och kulturellt konstruerad (Sparrman 2006). Sparrmans studie visar vilka problem som kan uppstå då hänsyn inte till den komplexa frågan om relationen mellan genus, sexualitet och jämställdhet i ett politiskt initierat jämställdhetsprojekt som detta. Lena Martinsson och Eva

Reimers (2008) pekar på i sin bok *Skola i normer* hur jämställdhetsarbete utgår från en heterosexuell norm, vilket även Åse Röthing (2008) visar i sin studie av sexualundervisning i Norge. Röthing avslutar sin artikel med en önskan om att jämställdhet i framtiden även ska gälla jämställdhet mellan heterosexualitet och homosexualitet. Generellt visar studier av barn, sexualitet och skolrelationer att detta är en viktig aspekt i jämställdhetsarbete som påverkar barn och ungas handlingsutrymme och möjlighet till delaktighet.

Barns deltagande

Då jämställdhet handlar om rättigheter, skyldigheter och möjligheter (Wahlgren-Carlsson 2009) blir barns deltagande i beslut som berör dem i skolan en viktig aspekt av jämställdhet, eftersom barns inflytande över skolan blir ett sätt att operationalisera jämställdhetsmålen i kvalitativ och reell bemärkelse (Lif 2008). Barns delaktighet kan förstås på flera olika sätt, dels som social delaktighet, dels som politisk delaktighet (Elvstrand 2009). Den generella bilden av barns delaktighet i skolan är att den är begränsad (Ekholm & Lindvall 1991; Selberg 1999; Forsberg 2000; Aspán 2005). Flera studier pekar också på svårigheten i att studera barns delaktighet, men att barn om de ges tillfälle kan göra konstruktiva analyser av sin skolvardag och komma med relevanta förslag till förändring (Alderson 1999; Pedder & MaIntyre 2006). Flera forskare visar vidare att det ur elevers perspektiv är viktigt att delaktigheten upplevs som reell och genuin, vilket innebär att barnen visade på en förmåga att skilja på de tillfällena då de gavs demokratiska rättigheter till beslutsfattande och då deras deltagande i beslutfattande enbart var symboliskt (Aldersson 1999; Rudduck & Flutter 2006). Helene Elvstrand framhåller att barnen inte gör någon skillnad mellan skolans kunskapsuppdrag och dess sociala funktion. Vidare menar Elvstrand (2009) att barnens sociala delaktighet har stor betydelse för individens självuppfattning vilket i sin tur får konsekvenser för deras politiska delaktighet. Två diskurser framträder i studien kring hur barn ser på sin egen delaktighet, dels att de är icke-kompetenta beslutsfattare som behöver stöd från vuxna, dels att de visar en tydlig vilja att ha inflytande (Elvstrand 2009). Elisabet Öhrn (2005) har dock i en etnografisk studie av ungdomar som politiska aktörer visat att ungdomar generellt sett är skeptiska till möjligheten att

åstadkomma förändring i skolan. Detta berodde till stor del på vad de hade som mål att förändra, så som sociala motsättningar (inklusive genusmotsättningar) i skolan, men också ekonomiska förhållanden. Liksom i flera andra studier visar Öhrn (2005) att det i huvudsak är flickor som säger sig vara intresserade av att påverka.

Margareta Aspáns (2005) visade i en studie hur elevinflytande kan utvecklas och fördjupas i en skola för högstadiesbarn (årskurs sex och uppåt). Syftet med projektet var att ge eleverna en ordnad tillvaro som de själva hade inflytande över. I projektet togs både barns och vuxnas perspektiv i beaktande beträffande elevinflytande över undervisning och skolvardagen i övrigt. Barns och vuxnas perspektiv på en rad frågor spaltas upp t.ex. grad av inflytande, hur trygghet skapas (genom antimobbingprogram), hur demokratiska värderingar ska hanteras, sociala klimatet, vem som ansvarar för elevernas delaktighet och möjlighet att påverka, och huruvida vuxnas engagemang behövs. I projektet gjordes dock ingen skillnad på kön (Aspán 2005).

I Skolverkets regi har ett flertal rapporter med fokus på elevers, och ibland föräldrars, möjligheter till inflytande och delaktighet i skolan producerats under de senaste två årtiondena. Frågor om kön, genus eller elevers uppfattning om jämställdhet berörs till en viss del, framförallt under senare år. I rapporter som gavs ut under 1990-talet som *Demokrati och inflytande i skolan* (Skolverket 1993) samt *Skola i utveckling: Inflytandets villkor* (Skolverket 1999) fick barns perspektiv på kön ett obetydligt utrymme och deras uppfattning om jämställdhet inget alls. I 1993 års rapport berörs ämnet inte alls. I rapporten från 1999 redogörs för ett besök i en fjärdeklass där en diskussion om pojkars och flickors inflytande uppstod mellan barnen men inte om flickor och pojkar hade lika stora möjligheter till inflytande. Undersökningens fokus låg istället på om läraren möjliggjorde inflytande eller inte (Skolverket 1999). I *Demokrati och inflytande i skolan* (Skolverket 1993) analyserades propositioner, utredningar och styrdokument och intervjuer gjorda med dåvarande ordförande för Elevorganisationer i Sverige, samt förbundsordförande och förbundssekreteraren i Riksförbundet Hem och Skola. Intervjuerna syftade till att kartlägga föräldrars och elevers inflytande samt attityder till detta. Föräldrar och elever tillfrågades alltså inte själva utan representerades av ovannämnda. Syftet med rapporten var att utvärdera kunskaper om såväl inflytande som demokrati (Skolverket 1993). Sedan första hälften av 1990-talet har Skolverket också genomfört så kallade attitydundersökningar.

Syftet har varit att följa upp utvärderingar som gjorts av både gymnasieskolan och grundskolan nationellt samt belysa lärare, elevers och föräldrars men också allmänhetens syn på skolan. Frågor som vilket förtroende för skolan dessa grupper har, skolans miljö, hur skolan lever upp till kunskaps- och demokratiuppdraget, hur elever och lärare mår i skolan och till vilken grad de kan påverka är några punkter som diskuteras. Demokratiuppdraget diskuteras utifrån både elevers, lärares och föräldrars uppfattning om hur mycket de tycker att de kan påverka skolan. I diskussionen visade det sig är att flickor önskar påverka skolans arbete mer än pojkar. Eleverna tillfrågades om åtta olika områden och i sju av dessa önskade flickor ha mer inflytande än vad pojkarna gjorde. Någon möjlig förklaring till resultatet diskuteras dock inte i rapporten. (Skolverket 2003)

I studien *Miljön som ett erbjudande – barns bilder av sitt närsamhälle i verklighet och fantasi*, skriver Anna Eriksson (1999) om hur elevers perspektiv på det aktuella pedagogiska arbetet kan förstås.⁹ Utgångspunkten är att alla barn enligt FN:s konvention om barnets rättigheter har rätt till medbestämmande över sin egen verksamhet, vilket i praktiken innebär att föräldrar, lärare, samhällsplanerare och andra som möter barn i sin vardag måste lyssna till dem. Syftet är att föra fram elevers röster för att bidra med större förståelse för och inblick i unga samhällsmedborgares syn på sitt närsamhälle. Studien bygger på intervjuer, diskussioner och observationer av elever i sju- till nioårsåldern. Studien beskriver elevernas upplevelser och bilder av sin skolgård, fritidsområde, närsamhälle, och ett fantasysamhälle (Eriksson 1999). Studien visar att barnen ger de olika miljöerna olika betydelser, och att de inte är utbytbara. Närsamhället och fritidsområdet kan ses som nya arenor för lärande, platser som barnen utforskar och utvecklas genom. Genom att barn ses som aktiva i skapandet av sin närmiljö ger studien stöd till tanken om att utemiljön bör planeras på ett sätt som tar tillvara barnens kunskap och kreativitet om det egna närområdet. Barns perspektiv kommer sålunda fram i uppsatsen på ett tydligt sätt. Det handlar dock inte om jämställdhet i termer av genus, snarare om idén att barns röster i vissa aspekter av det pedagogiska arbetet bör vara mer jämställda med de vuxnas (Eriksson 1999).

⁹ Uppsatsen är en del av den sjätte rapporten från FOLK-projektet (1999), Invitation till handling – barns och vuxnas perspektiv på möjligheter i pedagogiskt utvecklingsarbete. FOLK står för Forska och lära i kommunikation med omvärlden.

På uppdrag av Skolverket genomfördes en studie av Göteborgs universitet om informella läromiljöer och kränkningar som sker i dessa miljöer (Wrethander, Bliding, Holm & Hägglund 2002). Rapporten är baserad på gruppintervjuer med 100 elever mellan 6–17 års åldern. Syftet med studien är att beskriva och diskutera elevernas erfarenheter av informella lärandemiljöer samt kränkande handlingar som kan inträffa i dessa miljöer. Tre delstudier har genomförts, en med elever från årskurs 2–5, en med elever från årskurs 8 och en med elever från gymnasieskolan. Studien innehåller bland annat frågor rörande sexuella trakasserier. I årskurs 8 på en skola visar resultaten från en gruppintervju bland annat att eleverna inte brydde sig om att bli kallad könsord eftersom det var så pass vanligt förekommande. I en grupp menade flickorna att de som blir kallade för sexglosor delvis var medskyldiga genom att de klädde sig för utmanande. En del av ungdomarna menar även att könsord inte behöver vara något negativt utan att de markerar tillhörighet inom en viss kamratgrupp. I denna studie framkommer barnens perspektiv om frågor rörande kränkande behandlingar i skolan mycket tydligt. Däremot är fokus i rapporten främst på allmänna kränkningar mellan elever snarare än jämställdhet mellan könen i skolan. (Wrethander, Bliding, Holm & Hägglund 2002)

Skolan som institution sätter upp de strukturella ramarna för elevers delaktighet och sedan 1990-talet har en ökad individualisering lett till att elevers kollektiva makt minskar till förmån för individuell kommunikation med lärare och andra (Österlind 1998). Dahlstedt (2007) menar att demokratiarbetet mer har utvecklats till en moralisk fostran och en individuell skyldighet att ta ansvar för sig själv och sitt eget lärande. Teorier kring deliberativa samtal (Englund 2003; Roth 2003) ifrågasätter demokratiundervisning som fokuserar på lärande och tänkande i stället för att som elev kritiskt granska samhället och sin ställning som medborgare (se även Elvstrand 2009). Maktasymmetrin mellan elever och lärare, menar Alderson (1999) leder även till att barns krav på delaktighet tolkas som provokationer och motstånd. Genomgången av litteratur kring barn och delaktighet visar vidare att delaktighet inte alltid kopplas till jämställdhet, men också att barn och unga kan och bör göras delaktiga i beslut som rör dem inte bara som en del av demokratifostran utan också som ett steg i jämställdhetsarbetet.

Pedagoger gör o/jämställdhet

En annan typ av studier kring barn och jämställdhet i skolan lyfter fram pedagogernas roll. I flertalet studier som utgått från barnens perspektiv på jämställdhet och genuskonstruktioner, framkommer även en bild av hur lärarna bidrar till att stärka könsstereotypa beteenden samt heteronormativitet i klassrummet (Thorne 1993; Arvastson & Ehn 2007; Holm 2008). Lärare fungerar i många fall som förmedlare av beteendemönster som kan betraktas som typiskt kvinnliga eller manliga vilket kan vara både positivt och negativt beroende på situationen. Föreställningen att flickor är lugna och pojkar är stökiga inverkar på personalens sätt att bemöta barnen och ungdomarna. Enligt Skolverkets rapport (2009) får skolpersonalens uppfattningar om genusskillnader även konsekvensen att barnen och ungdomarna känner sig orättvist behandlade (Skolverket 2009). Men i en annan rapport uppger åtta av tio att lärarna behandlar flickor och pojkar rättvist (Skolverket 2007). 7 000 lärare och elever tillfrågades via enkäter och telefonintervjuer om sin uppfattning om skolan. Syftet var, förutom att kartlägga attityderna också att ta reda på om dessa hade förändrats över tid. Den primära skillnaden mellan de två studierna från Skolverket (2007; 2009) utgörs av undersökningsmetoderna, där *Attityder till skolan* bygger på en enkätundersökning där det är lätt för informanter att generalisera utifrån abstrakta frågeställningar, medan *Diskriminerad, trakasserad, kränkt? Barns, elevers och studerandes uppfattningar om diskriminering och trakasserier* (Skolverket 2009) bygger på intervjuer där det är lättare för informanten att uttala sig utifrån personliga upplevelser. Detta skulle kunna förklara skillnaden i resultat mellan de båda studierna.

Internationellt visar forskning att lärare som utgår från en mer traditionell syn på lärarrollen har svårare att se en jämlikhetsproblematik inom sin verksamhet (MacNaughton 2000). I MacNaughtons (2000) studie tillfrågades förskolelärare i Victoria, Australien om sina åsikter och arbete kring genusfrågor.¹⁰ MacNaughton pekar på vikten av att kunna se bortom en utvecklingspsykologisk diskurs, och menar att lärare som i arbetet med genusfrågor går emot sin traditionella skolning är sig mest framgångsrik (MacNaughton 2000). Studien bygger bland annat på bandinspelningar av möten, mötes-

¹⁰ Projekt pågick i 18 månader där 12 förskolelärare ingått i en grupp för att diskutera och reflektera kring frågor om jämställdhet i deras respektive verksamheter. Barnen som de jobbade med var mellan 4 och 5 år.

anteckningar, videoinspelningar av barnens lek samt lärarnas interaktion med barnen på de olika förskolorna som lärarna jobbar på. Även om intervjuer genomfördes med både lärarna och barnen, lyfts dock inte barnens perspektiv fram (MacNaughton 2000). I en studie av jämställdhetsarbete inom förskolan i Storbritannien lyfter Naima Browns (2004) fram vikten av lärares och pedagogers förmåga till kritisk granskning av sin egen verksamhet. Syftet med studien är att förse lärare men även politiker och tjänstemän med teoretiska diskussioner kring förskoleverksamhet och jämställdhetsarbete. I studien intervjuas 75 förskolelärare om deras reflektioner och åsikter om hur de arbetar med jämställdhetsfrågor i sina verksamheter. Det visar sig exempelvis att diskussionerna kring pojkars sämre resultat i skolan delvis lett till ökad uppmuntran från lärare att leka superhjältar. (Brown 2004) Barnens röster framhävs i frågor rörande genus och lek då forskaren frågar om deras egna åsikter kring att exempelvis leka med det motsatta könet osv. Däremot framhävs inte barns åsikter om jämställdhet där det istället är lärarnas beskrivningar som är i fokus samt de teoretiska diskussionerna. *Failing at fairness - how America's schools cheat girls* (Sadker & Sadker 1994) är en genomgång av studier och forskning som gjorts av författarna om hur "gender bias" gör det svårt för flickor att få samma utbildningsmöjligheter som pojkar. Studierna är baserade på deltagande observationer som gjorts i olika klassrum runt om i skolor i USA under flera års period. Resultaten visar bland annat på hur lärare bidrar till stärkande av könsmönstren i skolan. Pojkar gynnas och får mer uppmärksamhet jämfört med flickor. Boken riktar sig till både elever och lärare, och barns och ungdomars röster presenteras exempelvis genom diskussioner om genusdikotomier. Mestadels är dock resultaten baserade på observationer av klassrumsinteraktioner. (Sadker & Sadker 1994)

Forskningen kring pedagogers ibland aktiva jämställdhetsarbete och bemötande av pojkar och flickor generellt visar att de är aktiva medskapare till att upprätthålla genusskillnader i skolan och ofta snarare bidrar till att elever upplever ett ojämnt eller orättvist bemötande.

Formell jämställdhet i skolan

En annan typ av studier riktar in sig mer på de mer formella aspekterna på jämställdhet och undersöker exempelvis hur jämställt undervisningsmaterialet i skolan är (Yelland 1998; Eilard 2008); i vilka ämnen pojkar respektive flickor presterar bättre eller sämre i (Sandqvist 1998; Kock & Irby 2002; Skelton & Francis 2003; Skelton, Francis & Smulyan 2006); och vilka konsekvenser politiska mål får i den konkreta undervisningssituationen (Nyström 2009). I rapporten *Visst görs vi olika! Jämställda barn – Hur skulle det se ut?* (Sandquist 1998) undersöks vilken roll skolan och barnmsorgen har i att skapa olika förutsättningar för pojkar och flickor. Det visar sig att flickor och pojkar ägnar sig åt olika typer av aktiviteter i skolan, och att pojkar och flickor bemöts med olika förväntningar i skolan. Författaren lyfter fram hur flickor förväntas vara duktiga och välanpassade samt pojkar förväntas vara bråkiga (Sandquist 1998). Forskning presenteras som visar på hur olika ämnen riktar sig till pojkar respektive flickor såsom matematik och språk. Pojkar utnyttjar mer av utrymmen i lokalerna i skolan än flickorna, och flickor visar sig ha sämre självförtroende i nionde klass fastän de går ut med bättre betyg än pojkar (Sandquist 1998). Detta sker genom att eleverna beroende på kön tränas och uppmuntras till olika typer av aktiviteter och därmed får olika färdigheter och förhållningssätt, enligt Sandquist (1998). Rapporten avslutas med en rad konkreta synpunkter kring jämställdhetsfrågor där man lyfter fram behovet av ökad kunskap kring betydelsen av genus och det bemötande som eleverna får i skolan. Boken kan sägas ha ett vuxenperspektiv på jämställdhet i skolan där främst lärare och forskare kommer till tals. (Sandquist 1998)

I en engelsk studie av genusnormer i klassrummen samlade Skelton & Francis (2003) undersökningar av skillnader i uppnådda skolresultat mellan pojkar och flickor men även genuskonstruktioner i läroplanen med mera. Boken riktar sig främst till lärare för att de ska kunna få en uppfattning om hur forskningsläget ser ut inom området samt att få förståelse för hur barns konstruktion och uppfattningar om genus påverkar deras beteende och uppnådda resultat i skolan. Syftet är dessutom att kunna presentera tänkbara strategier för lärare att bemöta genuskonstruktioner i klassrummen samt i undervisningen (Skelton & Francis 2003). De olika studierna presenterade i boken handlar bland annat om hur lärare kan få både pojkar och flickor att tycka om att läsa. Forskarna visar på att i

stället för att koncentrera sig på pojkars beteende behöver lärare fokusera på innehållet i läsningen så att den blir intressant för båda könen, genom att exempelvis använda sig av populärkultur för att motivera barnens läsning samt uppmana till kritisk läsning utifrån ett genusperspektiv. Ett annat kapitel handlar om naturvetenskapliga ämnena som traditionellt sett har betraktats som manliga ämnen. Författarna diskuterar hur ämnet kan läras ut mer neutralt genom alternativa metoder som exempelvis att lyfta fram kvinnliga naturvetare etc. (Skelton & Francis 2003). I kunskapsöversikten *The SAGE Handbook of Gender and Education* ges en översikt över forskning inom området genusvetenskap och utbildning (Skelton Francis & Smulyan 2006). Boken riktar sig främst till forskare och studenter inom fältet. Boken diskuterar bland annat genus i olika skolmiljöer från förskolan till universitetet. Lärarnas attityder diskuteras bland annat där det lyfts fram hur lärare medverkar till könsstereotypisering av elever (Skelton, Francis & Smulyan 2006). I en studie som presenteras i boken får eleverna exempelvis komma till tals om sin syn på att ta del av olika skolaktiviteter där pojkarna i högre utsträckning visar sig vara positiva till deltagande aktiviteter (Skelton, Francis & Smulyan 2006).

Boken *Defining and Redefining Gender Equity in Education* (Kock & Irby 2002) är en genomgång av dels forskning inom fältet jämställdhet (*gender equity*) i skolan men även av det arbete som skett för att åstadkomma detta. Kock och Irby (2002) ställer sig frågan hur det kommer sig att det skett så lite framsteg i praktiken trots den enorma mängd forskning som skett rörande dessa frågor? Boken går igenom framväxten av forskningsområdet jämställdhet i skolan (*gender equity in education*). En genomgång ges av de strategier som använts i USA både på policynivå men även av organisationer som arbetar för jämställdhet. Man tar upp forskning kring exempelvis olika ämnen såsom matematik, teknik och barriärer som finns för flickor att kunna avancera inom dessa traditionellt sett manliga ämnen. Tre nationella program presenteras och utvärderas som har haft som syfte att förbättra flickors villkor och möjligheter inom ämnena matematik och naturvetenskap genom att skapa ett klimat som är mer anpassat för dem. Vikten av föräldrars attityder lyfts fram som väsentliga där man menar att det trots dessa program behövs ökat samarbete mellan skola, föräldrar och samhället. Forskning om sexuella trakasserier och sexuellt våld i skolan lyfts fram samt en hel del kvantitativ forskning i USA om situationen och vilka åtgärder som bör vidtas. Barnens egna perspektiv på jäm-

ställdhet i skolan saknas dock. Utvärderingarna av jämställdhetsprogrammen är exempelvis baserade på flickors eventuellt förändrade attityder och studieresultat inom ämnen såsom matematik och inte om deras attityder och tankar om dessa jämställdhetsprogram i sig. (Kock, & Irby 2002)

Studier av undervisningslitteratur visar att beskrivningar av män är mest frekvent förekommande exempelvis inom historieämnet, men även att ett heteronormativt perspektiv dominerar i läseböcker i svenska (Eilard 2008). I Angerd Eilards studie (2008) framkommer att bilden av pojkar har bevarats relativt intakt under åren 1962-2007, men att gestaltningen av flickor har genomgått en viss förändring som kan beskrivas som en maskulinisering. Karin Grahn (2008; 2010) har studerat hur genus konstrueras i undervisningsmaterial riktat till blivande idrottsungdomstränare och kan visa på att läromedlen både visar på både ett jämställdhetsideal och en manlighets norm. I studien *Making sense of gender issues in mathematics and technology* undersöker Nicola Yelland (1998) barns interaktion och strategier vid olika typer av matematiska problemlösningar i skolan. Studien handlar om att se skillnader eller likheter mellan könen i deras arbeten inom tekniskt inriktade ämnen såsom matematik och datakunskap. Studien är kvalitativ där barnen i ett klassrum har filmats under lektioner i matematik då de jobbade i par med olika problemlösande uppgifter. Dessa par bestod av både pojkar och flickor samt enbart pojkar eller flickor. Resultaten visade att flickors arbetssätt och resultat var mycket mer framgångsrikare än pojkarnas. Yelland menade på att flickornas arbetssätt visade på planering, reflektion, dialog, tolkning och förståelse. (Yelland 1998) Studien visar att den traditionella synen på pojkar som bättre lämpade för matematiska och teknologiska uppgifter inte stämmer. Denna studie handlar om könsskillnaders påverkan på studieresultat inom ämnen som traditionellt setts som manliga. Studien är dessutom baserad på observation där barnens egna röster därmed inte framhävs i hur de ser på sina möjligheter inom dessa ämnen eller frågor rörande lika villkor vid skolundervisning (Yelland 1998).

Vid Malmö högskola undersöker doktoranden Camilla Löf (2008) i sitt avhandlingsarbete hur livskunskap framställs i nationella styrdokument såväl som i skolpraktiken. Som en del i detta undersöker Löf också hur barn hanterar jämställdhetsundervisning. Löf diskuterar bland annat hur det i skolans egna dokument talas om jämställdhet och kön. Överlag tycks skolornas attityder vara att

verka inkluderande, t.ex. inte undvika frågor om hbt. (Löf 2008) Löf undersöker mer specifikt hur kön görs i relation till Livskunskap. Hon undersöker vilka värderingar som upprätthålls i skolors styrdokument beträffande bland annat jämställdhet, samt hur nationella policy dokument och riktlinjer tolkas. (Löf 2008; 2010).

Att verka för jämställdhet

En omfattande mängd litteratur riktar in sig på att beskriva och förmedla olika metoder och hjälpmedel för pedagoger att arbeta med jämställdhet. Utbildningsdepartementets undersökning (1993) om vad för slags egenskaper som de 900 skolbarnen i undersökning tyckte var viktiga hos det motsatta könet, är ett exempel. Syftet med studien var att väcka debatt om hur manliga och kvinnliga områden värderades i skolan samt att undersöka bakomliggande faktorer till klichéartade uppfattningar om könsroller, och att väcka debatt om hur insatser och metoder kring jämställdhet ska kunna utvecklas. Även boken *Kulturnavigering* (Arvastson & Ehn 2007) syftar till att visa hur lärare kan granska sin roll i skolan i ett jämställdhetsperspektiv. Boken är ett samarbete mellan forskare, kommuner och skolor och är baserad på nio etnografiska fältstudier på olika skolor.

I boken *Jämställdhetsarbete i förskola och skola* ger Eva-Karin Wedin (2009) konkreta tips på hur pedagoger och andra kan arbeta med jämställdhets- och genusfrågor i skola och förskola. Wedin formulerar sex utmaningar för att öka jämställdheten: Gör verksamheten könsmedveten, genusgranska läromedel och material, minska skillnaderna i flickors och pojkars resultat, utmana ojämställda studie- och yrkesval, motverka verbala kränkningar och trakasserier och motverka hedersrelaterat våld (Wedin 2009). Wedin utgår ifrån etablerade teorier samhällets genusordning och genus som skapat och iscensatt. Teorierna kopplas till gällande lagstiftning och det arbete som pågår inom Delegationen för jämställdhet i skolan och SOU:n (2009:64) *Flickor och pojkar i skolan – hur jämställt är det?* Även Margareta Aspáns *Värdegrundspaket: för arbete med yngre elever* (2006) syftar till att utforma ett arbetsmaterial för yngre elever i skolan kring värdegrundsfrågor rörande förebyggande av mobbing, om att stärka känslan för vad kamratskap och konfliktlösning är. Aspán poängterar att värdegrundsarbetet eller

värdegrundspedagogik måste utgå från barns delaktighet och inflytande (Aspán 2006). Innebörden av delaktighet är dock inte entydig. Genus lyfts upp i studien och det konstateras att skolan ofta bemöter frågan om jämställdhetsarbete med ”men vill du att vi alla ska bli likadana?” (Aspán 2006) Studiens idé var att varje barns egenvärde skulle lyftas fram vilket betydde att alla inte passar in i könsmallen utan olikheter skall tillåtas. Frågan är dock ställd till pedagogerna och barnens egna röster om vad jämställdhet är har inte varit en del av projektet. Aspán (2006) lyfter också frågan om det genom det pedagogiska arbetsmaterial som projektet tagit fram visar nya möjligheter att se nya vägar för tänkandet om kön.

Även i Barrie Thornes *Gender play* ges konkreta tips till lärare hur man kan arbeta för *cross gender interaction* både i skolarbetet men även på rasterna (1993). I sin bok, *Hur flickor och pojkar gör kön* analyserar Bronwyn Davies (2003) 4–5-åringars beteenden och lekar i förskolan, samt deras reaktioner vid högläsning av feministiska sagor. Syftet är att undersöka hur barn använder sig av könsföreställningar som samhället och kulturen erbjuder dem för att förstå sig själva och andra i termer av kön (Davies 2003:5). Boken baseras på material som samlades in under 1980-talet i Australien, men innehållet och analysen är i högsta grad relevanta även i dag. Davies visar hur vuxna kan arbeta med att skapa förutsättningar för att barn ska kunna utveckla flera sidor av sig själva, och känna sig fria i att göra och tänka saker som kanske inte är i linje med rådande könsföreställningar. Även om boken inte handlar om barns perspektiv på jämställdhet i skolan *i sig*, så utgör den ett viktigt bidrag i förståelsen av könskonstruktioner bland barn. Den enda rådgivande litteratur som vänder sig direkt till barn och ungdomar är Margareta Aspáns (2006) bok, vilket gör att jämställdhetsarbete framställs som något som ska utföras av lärare och där eleverna är mottagare.

Populärvetenskap och mediematerial

Nedan ges några exempel på populärvetenskaplig litteratur och mediematerial som riktar sig till pedagoger och andra som är intresserade av att arbeta med jämställdhetsfrågor. Denna litteratur har inkluderats därför att ge en bild av det material som erbjuds lärare och vad barn i och utanför skolan i förlängningen möter.

Som jämställdhetsexpert vid Länsstyrelsen i Gävleborg genomförde Ingemar Gens i mitten av 1990-talet ett uppmärksammat pedagogiskt projekt som gick ut på att träna förskolebarn i att överskrida könsroller. Pojkarna skulle exempelvis utveckla egenskaper som traditionellt tillskrivs flickor (närhet, konversation, relationer), medan flickorna gavs chansen att prova och öva på olika aktiviteter, att leka efter regler samt att tävla och prestera, vilket traditionellt varit förbehållet pojkarna (Gens 2007). Gens argument är att tidigt överskridande av könsroller bidrar till att barn lär sig praktisera jämställdhet, vilket i sin tur ger dem ökade möjligheter i livet. Den är skriven i ett barnperspektiv, det vill säga en vuxens perspektiv på vad som är bäst för barnen, och innehåller sålunda inte barns egna funderingar kring och reflektioner om jämställdhet. *Ellen Action* är en handledningsbok som i första hand riktar sig till samtalsledare inom ett projekt kallat Ellen och som sedan 2001 bedrivs av Rädda Barnen (Johansson 2007). Syftet med materialet är att motverka könsdiskriminering i samhället och att arbeta för ökad jämställdhet och lika möjlighet för både killar och tjejer. Handledningsboken ger ett antal verktyg som är till för att användas som diskussionsunderlag inom olika samtalsgrupper. Ett avsnitt är inriktat på jämställdhet i skolan där olika tips ges för att kunna öka jämställdheten såsom att undersöka läromedel som används i skolan och hur kvinnor och män framställs i dessa. Att starta en jämställdhetsgrupp på skolan och anordna temadagar är en annan punkt som presenteras. (Johansson 2007) *Genuspraktika för lärare* är författad av Bettina Berg (2000) och har utgetts av Lärarförbundet. Syftet med skriften är att arbeta för ökad jämställdhet inom skolan. Genuspraktika för lärare riktar sig främst till lärare för att kunna förse dem med verktyg och strategier för att arbeta med jämställdhetsfrågor i skolan. Skriften innehåller en mängd frågor som ställs till lärare och som ska ge upphov till reflektion kring den nuvarande situationen på arbetsplatsen. Konkreta verktyg för att arbeta med jämställdhet presenteras i syfte att möjliggöra ökad förståelse hos läraren för att arbeta med jämställdhet i undervisningen (Berg 2000).

Kristina Henkels och Marie Tomicics bok *Ge ditt barn 100 möjligheter i stället för 2* (2009) handlar om hur och när barn könas genom kategorisering så som pojkar respektive flickor. Detta benämner författarna som "genusfällor", vilka gör att barnen bemöts på ett ensidigt sätt, vilket i förlängningen påverkar barnens möjligheter att agera och utvecklas som fria individer (Henkel och Tomicic 2009). Boken kan läsas som en manual i hur vuxna kan ge

barn ökade möjligheter genom att bemöta dem som individer i stället för som pojkar och flickor. Jämställdhet är central i boken, men barns perspektiv förs inte fram. Snarare handlar det om olika jämställdhetsstrategier och tips för hur vuxna kan arbeta för ökade livsmöjligheter för barn (Henkel och Tomicic 2009).

Sveriges utbildningsradio har också producerat ett antal TV- och radioprogram som på olika sätt berör barns perspektiv på jämställdhet. I TV-dokumentären *Om barn: flickfotboll och pojk känslor* från 2003 jobbar lärarna på Bredfjällsskolan i Hammarkullen, Göteborg, med att uppmuntra barnen att våga röra sig utanför traditionella könsroller. Tjejerna får exempelvis lära sig att ”ta för sig” medan pojkarna får lära sig att visa känslor. Det visar sig att barnens tankar om könsroller färgas av den närmaste omgivningen, reklam, tidningar och program som på olika sätt förmedlar hur man bör vara och se ut för att passa in. Även om aktiviteterna organiseras och styrs av vuxna ges barnen ändå möjlighet att föra fram sina perspektiv på könsroller. I radioprogrammet *Barnreportaget: var finns pojkjolarna?* från 2003 diskuteras om naturen bestämt hur pojkar och tjejer bör vara eller om det är någonting som människor har hittat på. Föreställningar om det ”typiskt pojkiga” och det ”typiskt tjejiga” problematiseras. Reportaget för fram *barns perspektiv* på genusfrågor då barnen bland annat uttrycker att pojkar vill göra ”tjejsaker” och många tjejer vill göra ”pojksaker” men vågar inte eftersom de är rädda för att bryta mot könstraditionella normer. Radioprogrammet *Skolakuten: flicka, pojke eller bara barn* (2006) handlar om traditionella föreställningar om kön i förskolan och hur man kan förändra dem. Reportaget spelades in på två förskolor med skilda förutsättningar och arbetsmetoder men med ett gemensamt mål: att motverka stereotypa könsroller. Barns perspektiv på jämställdhet hamnar i skymundan av de strategier som vuxna arbetar efter för att *främja* jämställdhet bland barn i förskolan.

Lena Martinsson (2008) har problematiserat läromedel och metoder som används i värdegrundsundervisning, så som *Genuspedagogik* av Kajsa Svaleryd (2005). Martinsson menar att även om ambitionen med *Genuspedagogik* är att ge möjlighet till förändring och ökad jämställdhet, bygger mycket av bokens resonemang på en ”konserverande normupprepning” (Martinsson 2005:132), där den heterosexuella tvåsamheten tas för given. Martinssons analys har bäring även på den litteratur som har presenterats här då mycket litteratur reproducerar könsstereotyper och genusnormer, snarare än att kritiskt utmana rådande föreställningar om tjejer och killars

olika (biologiska) förutsättningar. Vidare påpekar Martinsson (2008) hur vanligt det är att utgå från en heterosexuell ordning i jämställdhetsarbetet i skolan.

Diskussion

Kunskapsöversikten visar hur barn aktivt konstruerar och använder sig av genuskategorier i skolan för att förhandla relationer och sina egna identiteter. Detta är något som Martinsson och Reimers (2008) påpekar sker i relation till existerande föreställningar om jämställdhet. I översikten visas även hur barn och unga producerar och reproducerar föreställningar om skillnaden mellan könen. Detta kan förstås utifrån att barn använder olika resurser för att tolka och förstå genus och sin egen könade identitet (se Jackson 2006). Det faktum att barn konstruerar skillnader mellan pojkar och flickor behöver dock inte betyda att pojkar och flickor har olika möjligheter, rättigheter och skyldigheter till ett inflytelsefullt deltagande och makt att påverka sin vardagsituation. Dock visar det på att pojkar och flickor upplever och tolkar skolmiljön på olika sätt och att de med största sannolikhet skolas in i olika sätt att vara beroende på kön (Youdell 2005). Vidare visar forskningen hur lek är en social praktik som utgör ett viktigt inslag i barns skolvardag. Devine (2002) och Elvstrand (2009) har pekat på att rasten är en arena för autonomi för barnen i en annars vuxenstyrd miljö (Martinsson & Reimers 2008). Lek som social praktik är alltså ett viktigt område som allt som oftast negligeras när ett jämställdhetsarbete utgår från ett vuxenperspektiv. Lek utgör i barns perspektiv en viktig social arena för att förhandla sociala identiteter och relationer och här kan möjligheten ges för barn och vuxna att gemensamt förändra barnens interna maktrelationer ur ett jämställdhetsperspektiv.

Forskningen visar vidare på vikten av att se till den komplexa frågan om relationen mellan genus, sexualitet och jämställdhet i skolan. Martinsson & Reimers (2008) och Röthing (2008) pekar på hur jämställdhetsarbete utgår från en heterosexuell norm och att den heterosexuella tvåsamheten tas för given. Forskarna menar att det är vanligt att utgå från en heterosexuell ordning i jämställdhetsarbetet i skolan, men att jämställdhet i framtiden även bör gälla sexuell jämställdhet. Generellt visar studier av barn, sexualitet och

skolrelationer att just sexualitet är en viktig aspekt i jämställdhetsarbetet och att föreställningar om sexualitet påverkar barn och ungas handlingsutrymme och möjlighet till delaktighet. Genomgången av litteratur kring barn och delaktighet visar vidare att delaktighet inte alltid kopplas till jämställdhet, men också att barn och unga kan och bör göras delaktiga i beslut som rör dem som en del inte bara av demokratiföstrådan utan också som ett steg i jämställdhetsarbetet. Dock visar forskningen kring pedagogers ibland aktiva jämställdhetsarbete och bemötande av pojkar och flickor att pedagoger är aktiva medskapare till att upprätthålla genuskillnader i skolan och ofta snarare bidrar till att elever upplever ett ojämnt eller orättvist bemötande.

En annan slutsats som kan dras från denna kunskapsöversikt är att alla representanter inom skolan och utbildningssektorn beskriver en skillnad mellan könen och att pojkar och flickor gör kön på olika vis. Samstämmighet råder också om att detta leder till problem, då pojkar inte presterar lika bra som flickor i skolan. Det är också pojkar som står för den största delen av trakasserier och problematiska beteenden – de stör i klassrummet, utsätter flickor för ofredande eller uppvisar annat ovälkommet beteende. Detta kommer att problematiseras nedan.

Problemet med pojkarna

Som framgår beskriver såväl pedagoger som elever en bild av skolmiljön som domineras av att pojkarna utgör ett problem. Denna bild understöds också av statistiska data som visa att pojkar uppnår 90 % av flickornas betygsprestationer (Skolverket 2007). Detta har omtalats som skolans svek gentemot pojkar (*failing the boys*, se Epstein, Elwood, Hey & Maw 1998) och att det råder en ”anti-pluggkultur” bland pojkar i den svenska skolan (Jonsson 2010; Kalat 2010; Salminen-Karlsson 2010). I både forskning och den offentliga debatten diskuteras hur detta är ett resultat av en ökad ”feminisering” av skolan där både det ökade antalet kvinnliga lärare och den nya mer reflekterande pedagogiken samverkar för att skapa en situation som är gynnsam för flickor och diskriminerande mot pojkar (Kalat 2010; se Salminen-Karlsson 2010 för en diskussion). Den här bilden har problematiserats och ifrågasatts både i Sverige och internationellt. Till att börja med kan påpekas att denna diskussion har importerats från den anglosaxiska världen och är fått

sort genomslag i större delen av Europa (Lahelma 2005). Det är även så att denna diskussion inte på något sätt är ny, utan att liknande resonemang fördes fram på 1960-70-talet i Sverige (Svensson 1971). Utgångspunkten att pojkar är mer omogna och har en långsammare utvecklingstakt grundar sig i en biologisk och ofta deterministisk förståelse av könen, snarare än som ett social och kulturellt skapat förhållande (Salminen-Karlsson 2010). Det är lätt att i en historisk jämförelse se hur biologiska förklaringsmodeller har använts lika väl för att förklara tjejers dåliga skolprestationer med att deras hjärnor inte var lämpade för matematik eller att de hade en annan begåvningsprofil (Salminen-Karlsson 2010). Ann-Sofi Kalat (2010) och Rickard Jonsson (2010) visar dock i etnografiska studier av killars skolpraktiker en mer nyansera bild av en "anti-plugg kultur" där killarna visar sig balansera mellan att sköta skolan och fortfarande framstå som en "cool" kille, vilket även har visat sig i internationellt (se även Frosh, Phoenix & Pattman 2002).

I en longitudinell studie i Finland visar Elina Lahelma (2005) hur pojkar trots att de generellt sett går ut grundskolan med lägre betyg än flickor sällan har problem att gå vidare till högre studier eller att få arbete. Lägre betyg är enbart negativt om det får konsekvenser för elevernas fortsatta möjligheter på arbetsmarknaden (Öhrn 2000; Lahelma 2005). Vidare menar Lahelma (2005) att unga män har tillgång till fler och andra resurser (än skolprestationer) än unga flickor så betygsskillnaden genererar små konsekvenser för dem (Öhrn 2000; se också Kenway & Willis 1998). Statistik visar snarare att andelen kvinnor sjunker ju längre upp i utbildningssystemet de når (för en europeisk översikt se Rees 2001). Valerie Walkerdine, Lucey och Melody (2001) har i likhet med Lahelma visat på hur flickors förväntas ha höga betyg, men att dessa betyg inte värdesätts. Det är dessutom viktigare menar Lahelma (2005) att titta på *vilka* pojkar och flickor det är som presterar sämre i skolan, men också uppmärksamma att skolan sviker olika grupper av elever på olika sätt: "flickor utsätts för ett tyst svek, medan pojkarna utsätts för ett högljutt och uppmärksammat svek" (Lahelma 2005:87)¹¹. Det finns all anledning att tro att situationen i Finland överensstämmer relativt väl med hur det ser ut i Sverige. Ett rimligt antagande är också att den uppmärksamhet som riktas mot pojkar som den "svagare" gruppen i skolan gör att ett obalanserat intresse för deras situation vidmakthålls (se t.ex. Mahony 1998). Det inne-

¹¹ Författarnas översättning.

bär också att flickors trakasserier och diskriminerande behandling av andra tonas ned, inte syns i statistiken eller görs till ett problem i den offentliga debatten. Inte heller uppmärksammas flickor med sämre betygsprestationer i skolan som oftare hamnar utanför arbetsmarknaden och som sällan går vidare till högre utbildning (Lahelma 2005; se också Rees 2001 och Ringrose 2007).

Om forskning

Diskussionen om pojkars och flickors situation i skolan är ett exempel på problematiken med att forskare själva är bidragande till att reproducera dominerande bilder av skolan (och andra forskningsområden), snarare än att problematisera och ge alternativa bilder (Thorne 1993; Kalat 2010; Jonsson 2010; Salminen-Karlsson 2010). Barrie Thorne (1993) har visat hur förståelsen av skillnad mellan könen ”byggs in” i forskningsdesignen. Genom att använda olika språkbruk och kroppsspråk gentemot tjejer respektive killar återskapar många studier könsskillnader och bortser från likheter mellan tjejer och killar. I kunskapsöversikten *Nordisk forskning om genus och jämställdhet i skola och utbildning: 2005–2009* sammanställd av Eva Nyström (2009) har studier om såväl konstruktioner av genus, social klass, sexualitet etnicitet samt undersökningar om kön och könsskillnader inkluderats. Resultaten av den översikten visar bland annat att det är flest kvinnor som publicerar inom fältet genus och jämställdhet. Det konstateras också att fokus ofta ligger på skillnader mellan könen från politiskt håll, vilket medför en risk att könsroller befästs snarare än förändras. I översikten diskuteras också hur ”travelling discourses” medverkar till att forskningsresultat lyfts ur sitt ursprungliga sammanhang för att appliceras i nya, vilket får konsekvensen att det simplificeras och generaliseras. (Nyström 2009).

Inom vad som har kommit att kallas barndomssociologi (James & Prout 1990; James, Jenks & Prout 1998; James & James 2004) har man utvecklat ett sätt att forska om, för och ibland med barn som bygger på följande punkter: i) barndom ska ses som en konstruktion; ii) barndom kan aldrig särskiljas från variabler som klass, kön och etnicitet; iii) barns sociala relationer och kulturer är värda att studera i sin egen rätt; iv) barn är och måste betraktas som aktiva i skapandet av sitt eget sociala liv; v) etnografi är en speciellt lämplig metod för att komma åt barns perspektiv; vi) att prokla-

mera ett nytt paradig för barndomsforskning innebär också att delta i förändringen av barndomen (James & Prout 1990, citerad i Halldén 2007:27). Av intresse här är utpekandet av etnografi som särskilt lämpligt för att studera barns perspektiv, vilket innebär att samla kvalitativa data genom olika typer av intervjuer och observationer, dokument skrivna och ritade av barn själva med mera. Även utpekandet av barn som sociala aktörer är viktigt här då det innebär att barn är och bör vara medskapare till jämställdhet, och därför inte enbart kan betraktas som mottagare av jämställdhetspedagogik eller andra metoder för att uppnå jämställda förhållanden i skolan. Även Lena Martinsson (2008) framför kritik mot det hon kallar för föreställningen om överföring. Hon bygger sitt resonemang på Roger Säljö (2005) problematiserande av en förenklad bild av lärande som bygger på att A (lärare) överför fakta eller värderingar till B (eleven). Säljö (2005) påpekar att fakta eller värderingen påverkas av den språkliga kommunikationen och att det inte handlar om någon "ren" överföring. Vidare skapar föreställningen om överföring en bild av den aktive avsändaren och den passiva mottagaren som inte problematiserar den maktordning som överföringen sker i och som upprepas genom den (Säljö 2005; Martinsson 2008). Detta innebär att genuspedagogik och jämställdhetsarbete som inte inkluderar barnen som aktiva aktörer och medskapare riskerar att skjuta bredvid målet.

Slutsatser

Jämställdhetsarbete är i allra högsta grad ett politiskt projekt med tydliga målsättningar och förändringsambitioner. I kunskapsproduktion kring barn och jämställdhet möts två ideologiska projekt, jämställdhetssträvan och den bredare politiska ambitionen att utgå ifrån barns bästa. Forskningen har i huvudsak fokuserat på *barnperspektivet* på jämställdhet, alltså på hur barns liv påverkas av det ojämställda klimat som råder i skolan och hur pedagoger och andra kan arbeta för att förbättra barns vardagsliv i förskola och skola. Ett fåtal studier lyfter upp *barnens perspektiv* på jämställdhet, där barn har tillfrågats om hur de upplever sin situation i skolan ur ett jämställdhetsperspektiv.

Barns röster tas tillvara och analyseras i den befintliga och pågående forskningen, såväl nationellt som internationellt, vad gäller hur de ser på och konstruerar kön, hur de ser på arbetsdelning i

skolan och hur skolarbetet kan utföras och genomsyras av ett jämställdhetsperspektiv. Den mer kvalitativa (och därmed mer uttalat politiska) aspekten av jämställdhetsarbeten i skolan kan bedömas som relativt outforskad, då barn inte i tillfredställande grad tillfrågas om hur de definierar jämställdhet, hur de beskriver vilka rättigheter tjejer och killar har i skolan och hur de anser att det borde vara. Forskarsamhället kan alltså bedömas veta lite om hur barn ser på jämställdhet, hur de anser att jämställdhetsarbete ska bedrivas i skolan och i samhället i stort. Detta är förstås en allvarlig kunskapslucka men även ett demokratiskt problem då barn enligt FN:s barnkonvention och svensk lag har rätt att göra sin röst hörd i alla frågor som berör dem. Kunskapsluckan innefattar också den brist på kunskap om hur de senaste 20 årens jämställdhetsarbete har nått ut till barn och unga generellt men också hur barn upplever skolans jämställdhetsarbete.

Referenser

- Adler, Patricia A. & Adler Peter (1998). *Peer power: preadolescent culture and identity*. New Brunswick, N.J.: Rutgers Univ Press.
- Adler, Patricia A., Kless, Steven J. & Adler, Peter (1992). Socialization to gender roles: popularity among elementary school boys and girls. *Sociology of Education*. 65(3)
- Alderson, P. (1999). Human rights and democracy in schools: Do they mean more than "picking up litter and not killing whales?" *The International Journal of Children's Rights*, 7, 185-205.
- Ambjörnsson, Fanny (2004). *I en klass för sig – Genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer*. Stockholm: Ordfront.
- Andersson, Kjerstin (2008). *Talking violence, constructing identity. Young men in institutional care*. (Diss.) Linköping: Linköpings universitet.
- Arvastson, Gösta & Ehn, Billy (red.) (2007). *Kulturnavigering i skolan*. 1. uppl. Malmö: Gleerups utbildning.
- Aspán Margareta (2005). *Att komma till sin Rätt: Barns och vuxnas perspektiv på ett skolprojekt för ökat elevinflytande*. Stockholm; Stockholms universitet.
- Aspán Margareta, (2006). *Värdegrundspaket: för arbete med yngre elever*. Stockholm.
- Barnkonventionen [Elektronisk resurs]: *FN:s konvention om barnets rättigheter*. (2009). Stockholm: UNICEF Sverige Tillgänglig på Internet: <http://www.unicef.se/assets/barnkonventionen.pdf>
- Barnombudsmannen (2001). *Båda är bäst, typ*. Rapport från Barnens myndighet. Stockholm; Barnombudsmannen.
- Berg, Bettina (2000). *Genuspraktika för lärare*. Stockholm; Lärarförbundet.
- Blaise, Mindy (2005). *Playing it straight: uncovering gender discourses, in the early childhood classroom*. London: Routledge.
- Browne, Naima (2004). *Gender Equity in the early years*. Berkshire: Open University Press.
- Butler, Judith (1990). *Gender trouble: feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge.

- Corsaro, William A. (1979). We're friends right?: Children's use of access rituals in a nursery school. *Language in society*, 8:315-336.
- Corsaro, William A. (1997). *The sociology of childhood*. Thousand Oaks, Calif.: Pine Forge Press.
- Corsaro, William A. and Schwarz, Katherine (1991). Peer Play and Socialization in Two Cultures: Implications for Research and Practice. In Almy, Milly, Scales, Barbara and Ervin-Tripp, Susan (red.), *Play and the Social Context of Development in Early Care and Education*. New York: Teachers College Press.
- Corsaro, William A. & Tomlinson, Graham (1980). Spontaneous Play and Social Learning in the Nursery School. In Schwartzman, Helen B. (red.) *Play and Culture*. West Point, N.Y.: Leisure Press.
- Christensen, Pia & James, Allison (red.) (2008). *Research with children: perspectives and practices*. 2. ed. London: Routledge.
- Dahl, Ulrika (2005). Scener ur ett äktenskap: jämställdhet och heteronormativitet. I Kulick, Don (red.). *Queersverige*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Dahlstedt, Magnus (2007). Moralisk fostran i brist på reell demokrati, *KRUT*, 126, 34–49.
- Davies, Bronwyn (2003). *Hur flickor och pojkar gör kön*. Stockholm; Liber.
- Devine, Dympna (2002). Childrens citizenship and the structuring of adult-child relations in the primary school. *Childhood*, 9.
- Eder, Donna (1990). Variation in Adolescent Female Conflict. Grimshaw, Allen D. (red.) *Conflict Talk: sociolinguistic investigations of arguments in conversations*. Cambridge: Cambridge Univ. Press Eder.
- Donna, Evans, Catherine Colleen & Parker, Stephen (1995). *School Talk: gender and adolescent culture*. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press.
- Edley, Nigel & Wetherell, Margaret (1995). *Men in perspective: practice, power and identity*. London: Prentice Hall/Harvester Wheatsheaf.
- Eilard, Angerd (2008). *Modern, svensk och jämställd: Om barn, familj och omvärld i grundskolans läseböcker 1962–2007*. (Diss.) Lund; Lunds universitet.

- Elvstrand, Helene (2009). *Delaktighet i skolans vardagsarbete*. (Diss.) Linköping: Linköpings universitet.
- Englund, Tomas (2003). Skolan och demokratin – på väg mot en skola för deliberativa samtal. I Jonsson, Britta & Roth, Klas (red.) *Demokrati och lärande. Om valfrihet, gemenskap och övervägande i skola och samhälle*. Lund: Studentlitteratur.
- Epstein, Debbie (1997). Boyz' own stories: Masculinities and sexualities in schools. *Gender and Education* 9(1).
- Epstein, Debbie, Elwood, Jannette, Hey, Valerie & Maw, Janet (red.) (1998). *Failing boys? Issues in gender and achievement*. Buckingham: Open University Press.
- Ekholm, Mats & Lindvall, Kerstin (1991). *Eleverna och demokratin i skolan: enkätbelysning och en värderande diskussion*. Karlstad: Högskolan i Karlstad.
- Eriksson, Anna (1999). *Miljön som ett erbjudande – barns bilder av sitt närsamhälle i verklighet och fantasi, i Invitation till handling – barns och vuxnas perspektiv på möjligheter i pedagogiskt utvecklingsarbete*. FOLK-projektet, rapport nr 6, Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet.
- Eriksson Barajas, Katarina (2008). Beyond Stereotypes? Talking about gender in school booktalk, *Ethnography and Education*, 3 (2).
- Evaldsson, Ann-Carita (2003). Throwing like a girl?: Situating gender differences in physicality across game contexts, *Childhood* 10(4).
- Fagrell, Birgitta (2000). *De små konstruktörerna. Flickor och pojkar om kvinnligt och manligt i relation till kropp, idrott, familj och arbete*. Stockholm; HLS Förlag.
- Forsberg Eva, (2000). *Elevinflytandets många ansikten*. Acta Universitatis Upsaliensis, (Diss.) Uppsala: Uppsala universitet.
- Forsberg, Ulla (2002). *Är det någon "könsordning" i skolan? Analys av könsdiskurser i etniskt homogena och etniskt heterogena elevgrupper i årskurserna 0–6*, (Diss.) Umeå; Umeå universitet.
- Francis, Becky (1998). *Power Plays – Primary School Children's Constructions of Gender, Power and Adult Work*. Staffordshire: Trentham Books.

- Frosh, Stephen, Phoenix, Ann and Pattman, Rob (2002). *Young masculinities understanding boys in contemporary society*. Basingstoke: Palgrave.
- Gens, Ingemar (2007). *Myten om det motsatta könet – från förskolepedagogiken på Tittmyran/Björmtomten till det maskulina samhällets undergång*, Leva! Stockholm; Idéimperiet.
- Goodwin, Majorie Harness (1985). The Serious Side of Jump Rope: Conversational Practices and Social Organization in the Frame of Play. *Journal of American Folklore* 98.
- Goodwin, Majorie Harness (1990). *He-said-she-said: talk as social organization among Black children*. Bloomington, Ind.: Indiana Univ. Press.
- Goodwin, Majorie Harness (1998). 'Games of Stance: Conflicting and Footing in Hopscotch'. In Hoyle, Susan M. & Adger, Carolyn Temple (red.) *Kids Talk: strategic language use in later childhood*. New York: Oxford Univ. Press.
- Goodwin, Majorie Harness (2001). Organizing Participation in Cross-Sex Jump Rope: Situating Gender Differences within Longitudinal Studies of Activities. *Research on Language and Social Interaction* 34(1).
- Grahn, Karin (2008.) *Flickor och pojkar i idrottens läromedel. Konstruktioner av genus i tränarutbildningen*. (Diss.) Göteborg: Göteborgs universitet.
- Greene, Sheila & Hogan, Diane (red.) (2005). *Researching children's experiences: methods and approaches*. London: SAGE.
- Häger, Andreas, Kamperin, Rosemarie & Toivoi, Michael (1999). *Gemensamhet i mångfalden En rapport om 32 skolors arbete med värdegrunden i praktisk tillämpning*. Stockholm: Skolverket.
- Halldén, Gunilla (2005). Platsens betydelse och barns sätt att ladda en plats med symbolisk mening. I Friberg, Tora (red.) *Speglingar av rum: om könskodade platser och sammanhang*. Stockholm; Östlings Bokförlag Symposion.
- Halldén, Gunilla (red.) (2007). *Den moderna barndomen och barns vardagsliv*. Stockholm: Carlsson.
- Hearn, Jeff Marie Nordberg, Kjerstin Andersson, Dag Balkmar, Keith Pringle, Lucas Forsberg, Roger Klinth, Linn Sandberg (Submitted). Hegemonic masculinity and beyond: 40 years of research in Sweden, *Men & Masculinity*.

- Hellman, Anette (2005). *Förskolebarns konstruktioner av maskuliniteter, i Manlighet i fokus – en bok om manliga pedagoger, pojkar, och maskulinitetsskapande i förskola och skola*, Stockholm; Liber.
- Henkel, Kristina och Tomacic, Marie (2009). *Ge ditt barn 100 möjligheter i stället för 2 – om genusfrågor och genuskrux i vardagen*, Stockholm; Olika förlag AB.
- Hjärne, Eva & Säljö, Roger (2009). *Att platsa i en skola för alla: elevhälsa och förhandling om normalitet i den svenska skolan*. 2. uppl. Stockholm: Norstedts akademiska förlag.
- Holm, Ann-Sofie (2008). *Relationer i skolan – En studie om feminiteter och maskuliniteter i år 9*. (Diss.) Göteborg; Göteborgs Universitet.
- Jackson, Stevie (2006). Interchanges: Gender, sexuality and heterosexuality: The complexity (and limits) of heteronormativity. *Feminist and Theory* 7 (1).
- James, Allison & James, Adrian L. (2004). *Constructing childhood: theory, policy, and social practice*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- James, Allison, Jenks, Chris & Prout, Alan (1998). *Theorizing childhood*. Cambridge: Polity Press.
- James, Allison & Prout, Alan (red.) (1990). *Constructing and reconstructing childhood: contemporary issues in the sociological study of childhood*. London: Falmer.
- Jenkins, Richard (2000). Categorization: Identity, social process and epistemology. *Current Sociology* 48(3).
- Johansson Evelina (red.) (2007). *Ellen Action – makt att förändra*. Stockholm: Rädda Barnens ungdomsförbund och Rädda Barnen.
- Jonsson, Rickard (2010). Maskulinitetens kris i skolan? Dominerande och lokala diskurser om skolans protesterande pojkar *Locus* 2-3.
- Kalat, Anne-Sofie (2010). Stavas killars problem i skolan ”anti-pluggkultur”? *Locus* 2-3.
- Kampmann, Jan (2004). Socialization of childhood: New opportunities? New demands? I Brembeck, Helene, Johansson, Barbro & Kampmann, Jan (red.) *Beyond the competent child: exploring contemporary childhoods in the Nordic welfare societies*. 1. ed. Frederiksberg: Roskilde University Press.

- Kehily, Mary (2001). Bodies in School. Young men, embodiment, and heterosexual masculinities. *Men and Masculinities* 4(2).
- Kenway, Jane & Willis, Sue (red.) (1998). *Answering back: girls, boys, and feminism in schools*. London: Routledge.
- Kock, J. & Irby, B. (2002). *Defining and Redefining Gender Equity in Education*. Greenwich: Information Age Publishing.
- Korobov, Neill and Bamberg, Michael (2004). Positioning a 'mature' self in interactive practices: How adolescents negotiate 'physical attraction' in group talk. *British Journal of Developmental Psychology* 22.
- Kulick, Don (red.) (2005). *Queersverige*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Laanemets, Leili & Kristiansen, Arne (2008). *Kön och behandling inom tvångsvård: en studie av hur vården organiseras med avseende på genus*. Stockholm: Statens institutionsstyrelse (SiS).
- Lahelma, Elina (2005). Finding communalities, making differences, performing masculinities: reflections of young men on military service. *Gender and education*. (17)3.
- Lever, Janet (1976). Sex Differences in the Games Children Play. *Social Problems* 23(4).
- Lif, Jan (2008). Genus och jämställdhet. I Lif, Jan (red.) *Allt du behöver veta innan du börjar arbeta med jämställdhet i skolan*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Lind, Judith (red.) (2006). *Normalitetens förhandling och förvandling: en antologi om barn, skola och föräldraskap*. Stockholm: Östlings bokförlag Symposion.
- Lindgren, Anne-Li & Halldén, Gunilla (2001). Individuella rättigheter, autonomi och beroende. Olika syn på barn i FN:s Barnkonvention. *Utbildning och forskning* 2.
- Löf Camilla (2008). *Performing gender in life Competence Education*, konferenspaper NERA, Köpenhamn.
- Löf Camilla, (2010). *What values are upheld in Life Competence Education?* konferenspaper NERA, Köpenhamn.
- Mac an Ghaill, Máirtín (2000). Rethinking (male) gendered sexualities: What about the British heteros? *The Journal of Men's Studies* 8(2).
- Maccoby, Elinore E. (1998). *The Two Sexes: Growing Up Apart, Coming Together*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

- MacKinnon, Catharine A. (1989). *Towards a feminist theory of the state*. Cambridge MA and London: Harvard University Press.
- MacNaughton, Glenda (2000). *Rethinking Gender in Early Childhood Education*. London: SAGE Publication.
- Mahony, Pat (1998). Girls will be girls and boys will be first. In Epstein, Debbie, Elwood, Jannette, Hey, Valerie and Maw, Janet (eds): *Failing boys? Issues in gender and achievement*. Buckingham: Open University Press.
- Martin, Karin A. (1998). Becoming a Gendered Body: Practices of Preschools. *American Sociological Review* 63: 494–572.
- Martino, Wayne (2000). Policing masculinities: Investigating the role of homophobia and heteronormativity in the lives of adolescent schoolboys. *Journal of Men's Studies* 8(2).
- Martino, Wayne (1999). 'Cool boys', 'party animals', 'squids' and 'poofters': Interrogating the dynamics and politics of adolescent masculinities in school. *British Journal of Sociology of Education* 20(2).
- Martinsson, Lena (2008). Normeras till frigörelse? I Martinsson, Lena & Reimers, Eva (red.) *Skola i normer*. Malmö: Gleerup.
- Martinsson, Lena & Reimers, Eva (red.) (2008). *Skola i normer*. Malmö: Gleerup.
- Moberg, Eva (1961). Kvinnans villkorliga frigivning. I Hans Hederberg (red.) *Unga liberaler. Nio inlägg i idédebatten*. Stockholm: Bonnier.
- Nyström, Eva (2009). *Nordisk forskning om genus och jämställdhet i skola och utbildning 2005–2009* [Elektronisk resurs]/. Oslo: Nordiskt institut för kunskap om kön. Tillgänglig på Internet: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-26400>
- Odelfors, Birgitta (1998). *Förskolan i ett könsperspektiv – Att göra sig hörd och sedd*. Lund: Studentlitteratur.
- Pedder, David & MaIntyre, Donald (2006). Pupil consultation: The importance of social capital. *Education Review*, 58.
- Petersson, Gunilla & Sundkvist, Maria (1999). "Dieselbögar" och "Puderluder": gymnasieskolan som distinktionsskapande praktik. I Sätterlund Larsson, Ullabeth & Bergqvist Kerstin (red.) *Möten*. Linköping; Linköpings universitet.
- Prop. 2009/10:165 Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet.

- Rees, Teresa (2001). Mainstreaming Gender Equality in Science in the European Union: The 'ETAN Report'. *Gender and Education* 13 (3).
- Renold, Emma (2005). Girls, boys and junior sexualities – exploring children's gender and sexual relations in the primary school, RoutledgeFarmer.
- Ringrose, Jessica (2007). Successful girls? Complicating post-feminist, neoliberal discourses of educational achievement and gender equality. *Gender and Education* 19(4).
- Roth, Klas (2003). *Deliberativa samtal: Om barn och ungdomars rättigheter och möjligheter i undervisning*. Stockholm: Solverket.
- Rudduck, Jean & Flutter, Julia (2000). Pupil participation and pupil perspective: Carving a new order of experience. *Cambridge Journal of Education*, 30.
- Röthing, Åse (2008). Homotolerance and heteronormativity in Norwegian classrooms. *Gender and Education* 20 (3).
- Sadker, Myra & Sadker, David (1994). *Failing at fairness: how America's schools cheat girls*. New York: C. Scribner's Sons.
- Salminen-Karlsson, Minna (2010). Pojkars skolprestationer i köns-segregerade klasser. *Locus* 2–3.
- Sandell, Kerstin & Mulinari, Diana (red.) (2006). *Feministiska interventioner: berättelser om och från en annan värld*. Stockholm: Atlas akademi.
- Sandin, Bengt & Halldén, Gunilla (red.) (2003). *Barnets bästa: en antologi om barndomens innebörder och välfärdens organisering*. Eslöv: B. Östlings bokförlag Symposion.
- Sandin, Bengt (1986). *Hemmet, gatan, fabriken eller skolan: folkundervisning och barnuppfostran i svenska städer 1600–1850*. (Diss.) Lund: Lunds Universitet.
- Sandquist, A. (1998). *Visst görs vi olika! Jämställda barn – Hur skulle det se ut?* Stockholm; Svenska kommunförbundet.
- Schiratzky (2003). Barnkonventionen och barnets bästa – globalisering med reservation. I Sandin, Bengt & Halldén, Gunilla (red.) *Barnets bästa: en antologi om barndomens innebörder och välfärdens organisering*. Eslöv: B. Östlings bokförl. Symposion.

- Selberg, Gunvor (1999). *Elevinfosflytande i lärandet: en studie om vad som händer när elever har inflytande i sitt eget lärande och när elever har olika erfarenheter av sådant arbete*. (Diss.) Luleå: Luleå universitet.
- Skelton, Christine, Francis, Becky (2003). *Boys and Girls in the Primary Classroom*. Maidenhead: Open University Press.
- Skelton, Christine, Francis, Becky & Smulyan, Lisa (2006). *The SAGE Handbook of Gender and Education*. London: SAGE Publications.
- Skollagen* 1985:1100.
- Skolverket (1993). *Demokrati och inflytande i skolan*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (1997). *Förändringar, förhoppningar och farhågor: Elevers inflytande och arbetet i skolan. Lägesbeskrivning*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (1999). *Skola i utveckling: Inflytandets villkor*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2002). *Relationer i skolan: en utvecklande eller destruktiv kraft: rapportering av regeringsuppdrag*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2003). *Attityder till skolan: Elevernas, lärarnas, skolbarnsföräldrarnas och allmänhetens attityder till skolan under ett decennium*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2007). *Attityder till skolan 2006. Elevernas och lärarnas attityder till skolan*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2009). *Diskriminerad, trakasserad, kränkt? Barns, elevers och studerandes uppfattningar om diskriminering och trakasserier*. Stockholm: Skolverket.
- SOU 2009:64 *Flickor och pojkar i skolan – hur jämställt är det?* Delbetänkande av DEJA – Delegationen för jämställdhet i skolan. Stockholm.
- Sparrman, Anna (2006). Film as a political and educational device: talk about men, male sexuality and gender among Swedish youth, *Visual Studies* 21(2).
- Sundkvist, Maria (2006). *Klassens klasser: gymnasieföreningar i läroverk och gymnasieskolor 1846–1996*. Stockholm: Carlsson.

- Sutton-Smith, Brian (1979). *The Play of Girls*. I Kopp, Claire B. & Kirkpatrick, Martha (red.) *Becoming female: perspectives on development*. New York.
- Svaleryd, Kajsa (2003). *Genuspedagogik: en tanke- och handlingsbok för arbete med barn och unga*. 1. uppl. Stockholm: Liber.
- Säljö, Roger (2005). *Lärande i praktiken: ett sociokulturellt perspektiv*. 1: uppl. Stockholm: Norstedts akademiska förlag.
- Tengberg, Michael (2009) *Förhandlingar om genus i skolans litteratur. En interaktionsanalys*. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 14(3).
- Thorne, Barrie (1993). *Gender Play – Girls and Boys in School*. Buckingham: Open University press.
- Utbildningsdepartementet (1993). *Visst är vi olika! En antologi för kunskap och debatt om likheter och olikheter mellan flickor och pojkar och deras olika för villkor och förutsättningar i skolan*. Från Arbetsgruppen Kvinnligt och manligt i skolan. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Wahlgren-Carlsson, Victoria (2009). *Den långa vägen till en jämställd gymnasieskola Genuspedagogers förståelse av gymnasieskolans jämställdhetsarbete*. (Diss.) Jönköping; Jönköping University.
- Walkerdine, Valerie, Lucey, Helen & Melody, June (2001). *Growing up girl: psychosocial explorations of gender and class*. Basingstoke: Macmillan.
- Wedin, Eva-Karin (2009). *Jämställdhetsarbete i förskola och skola ger*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Weeks, Jeffery (1986/2003). *Sexuality* (2nd edn). London and New York: Routledge.
- Wrethander Bliding, Marie, Holm, Ann-Sofie, Häggglund, Solveig & Dahlström, Eva (2002). *Kränkande handlingar och informella miljöer: elevperspektiv på skolans miljöer och social klimat*. Stockholm: Skolverket.
- Yelland, Nicola (red.) (1998). *Making sense of gender issues in mathematics and technology in Gender in Early childhood*. London: Routledge.
- Youdell, Deborah (2005). Sex-gender-sexuality: how sex, gender and sexuality constellations are constituted in secondary schools. *Gender and Education* 17 (3).

- Young Iris Marion (1990). *Throwing like a girl: And other essays in feminist psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Änggård Eva, (2005a). Barbie princesses and dinosaur dragons: narration as a way of doing gender. *Gender and Education*, 17:5.
- Änggård Eva, (2005b). *Bildskapande – En del av förskolebarns kamratkulturer*. (Diss.) Linköping; Linköpings universitet.
- Ärleman-Hagsér, Eva & Pramling Samuelsson, Ingrid (2009). Många olika genusmönster existerar samtidigt i förskolan. *Pedagogisk Forskning i Sverige* 14 (2).
- Öhrn, Elisabet (1990). *Könsmönster i klassrumsinteraktion: en observations- och intervjustudie av högstadielärares lärarkontakter*. (Diss.) Göteborg; Göteborgs universitet.
- Öhrn, Elisabet (1997). *Elevers inflytande i klassrummet. En explorativ studie av könsmönster i årskurs nio*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Öhrn Elisabet (2000). Elevers inflytande i skolan. Om kön, klass och förändring. I Tibelius Ulla & Claesson Silwa (red.) *Skolan i centrum*. Lund; Studentlitteratur.
- Öhrn, Elisabet (2002). *Könsmönster i förändring?: en kunskapsöversikt om unga i skolan*. Stockholm: Skolverket. Tillgänglig på Internet: <http://www.skolverket.se/publikationer?id=919>
- Öhrn, Elisabet (2005). *Att göra skillnad: en studie av ungdomar som politiska aktörer i skolans vardag*. Göteborg: Inst för pedagogik och didaktik, Göteborgs univ.
- Öhrn Elisabet & Weiner Gaby (2009). The sound of silence! Reflections on inclusion and exclusion in the field of gender and education. *Gender and Education*, 21(4).
- Österlind, Eva (1998). *Disciplinering via frihet: Elevers planering av sitt eget arbete* (Uppsala studies in education, 75). Uppsala: Uppsala universitet.

Statens offentliga utredningar 2010

Kronologisk förteckning

1. Lätt att göra rätt
– om förmedling av brottskadestånd. Ju.
2. Ett samlat insolvensförfarande – förslag till ny lag. Ju.
3. Metria – förutsättningar för att ombilda division Metria vid Lantmäteriet till ett statligt ägt aktiebolag. M.
4. Allmänna handlingar i elektronisk form – offentlighet och integritet. Ju.
5. Skolgång för alla barn. U.
6. Kunskapslägesrapport på kärnavfallsområdet 2010
– utmaningar för slutförvarsprogrammet. M.
7. Aktiva åtgärder för att främja lika rättigheter och möjligheter – ett systematiskt målinriktat arbete på tre samhällsområden. IJ.
8. En myndighet för havs- och vattenmiljö. M.
9. Den framtida organisationen för vissa fiskefrågor. Jo.
10. Kvinnor, män och jämställdhet i läromedel i historia. En granskning på uppdrag av Delegationen för jämställdhet i skolan. U.
11. Spela samman – en ny modell för statens stöd till regional kulturverksamhet. Ku.
12. I samspel med musiklivet – en ny nationell plattform för musiken. Ku.
13. Upphandling på försvars- och säkerhetsområdet. Fi.
14. Partsinsyn enligt rättegångsbalken. Ju.
15. Kriminella grupperingar – motverka rekrytering och underlätta avhopp. Ju.
16. Sverige för nyanlända. Värden, välfärdsstat, vardagsliv. IJ.
17. Prissatt vatten? M.
18. En reformerad budgetlag. Fi.
19. Lärling – en bro mellan skola och arbetsliv. U.
20. Så enkelt som möjligt för så många som möjligt – från strategi till handling för e-förvaltning. Fi.
21. Bättre marknad för tjänstehundar. Jo.
22. Krigets Lagar – centrala dokument om folkrätten under väpnad konflikt, neutralitet, ockupation och fredsinsatser. Fö.
23. Tredje sjösäkerhetspaketet. Klassdirektivet, Klassförordningen, Olycksutredningsdirektivet, IMO:s olycksutredningskod. N.
24. Avtalad upphovsrätt. Ju.
25. Viss översyn av verksamhet och organisation på informationssäkerhetsområdet. Fö.
26. Flyttningsbidrag och unionsrätten. A.
27. Gemensamt ansvar och gränsöverstigande samarbete inom transportforskningen. N.
28. Vändpunkt Sverige – ett ökat intresse för matematik, naturvetenskap, teknik och IKT. U.
29. En ny förvaltningslag. Ju.
30. Tredje inre marknadspaketet för el och naturgas. Fortsatt europeisk harmonisering. N.
31. Första hjälpen i psykisk hälsa. S.
32. Utrikesförvaltning i världsklass. En mer flexibel utrikesrepresentation. UD.
33. Kvinnor, män och jämställdhet i läromedel i samhällskunskap. En granskning på uppdrag av Delegationen för jämställdhet i skolan. U.
34. På väg mot en ny roll – överväganden och förslag om Riksutställningar. Ku.
35. Kunskap som befrielse? En metanalys av svensk forskning om jämställdhet och skola 1969–2009. U.
36. Svensk forskning om jämställdhet och skola. En bibliografi. U.
37. Sverige för nyanlända utanför flyktmottagandet. IJ.
38. Mutbrott. Ju.
39. Ny ordning för nationella vaccinationsprogram. S.

40. Cirkulär migration och utveckling – kartläggning av cirkulära rörelsemönster och diskussion om hur migrationens utvecklingspotential kan främjas. Ju.
41. Kompensationslägg – om ersättning vid försenade utbetalningar. S.
42. Med fiskevård i fokus – en ny fiskevårdslag. Jo.
43. Förundersökningsbegränsning. Ju.
44. Mål och medel – särskilda åtgärder för vissa måltyper i domstol. Ju.
45. Händelseanalyser vid självmord inom hälso- och sjukvården och socialtjänsten. Förslag till ny lag. S.
46. Utländsk näringsverksamhet i Sverige. En översyn av lagstiftningen om utländska filialer i ett EU-perspektiv. N.
47. Alkoholkonsumtion, alkoholproblem och sjukfrånvaro – vilka är sambanden? En systematisk litteraturöversikt. S.
48. Multipla hälsoproblem bland personer över 60 år. En systematisk litteraturöversikt om förekomst, konsekvenser och vård. S.
49. Förbud mot köp av sexuell tjänst. En utvärdering 1999–2008. Ju.
50. Försvarsmaktens helikopterresurser. Fö.
51. Könsskillnader i skolprestationer – idéer om orsaker. U.
52. Biologiska faktorer och könsskillnader i skolresultat. Ett diskussionsunderlag för Delegationen för jämställdhet i skolans arbete för analys av bakgrunden till pojkars sämre skolprestationer jämfört med flickors. U.
53. Pojkar och skolan: Ett bakgrundsdokument om "pojkkrisen". Översättning på svenska av engelsk rapport: Boys and School: A Background Paper on the "Boy Crisis". + Engelsk rapport. U.
54. Förbättrad återbetalning av studielån. U.
55. Romers rätt – en strategi för romer i Sverige. IJ.
56. Innovationsupphandling. N.
57. Effektivare planering av vägar och järnvägar. N.
58. Rehabiliteringsrådets delbetänkande. S.
59. Underhållsskyldighet i internationella situationer – Underhållsförordningen, 2007 års Haagkonvention och 2007 års Haagprotokoll + Bilagedel. Ju.
60. Ett utvidgat skydd mot åldersdiskriminering. IJ.
61. Driftskompatibilitet och enheter som ansvarar för underhåll inom EU:s järnvägssystem. N.
62. Så enkelt som möjligt för så många som möjligt. Under konstruktion – framtidens e-förvaltning. Fi.
63. EU:s direktiv om sanktioner mot arbetsgivare. Ju.
64. "Se de tidiga tecknen" – forskare reflekterar över sju berättelser från förskola och skola. U.
65. Kompetens och ansvar. S.
66. Barns perspektiv på jämställdhet i skola. En kunskapsöversikt. U.

Statens offentliga utredningar 2010

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

- Lätt att göra rätt
– om förmedling av brottskadestånd. [1]
- Ett samlat insolvensförfarande – förslag till ny lag. [2]
- Allmänna handlingar i elektronisk form
– offentlighet och integritet. [4]
- Partsinsyn enligt rättegångsbalken. [14]
- Kriminella grupperingar – motverka rekrytering och underlätta avhopp. [15]
- Avtalad upphovsrätt. [24]
- En ny förvaltningslag. [29]
- Mutbrott. (38)
- Cirkulär migration och utveckling
– kartläggning av cirkulära rörelsemönster och diskussion om hur migrationens utvecklingspotential kan främjas. [40]
- Förundersökningsbegränsning. [43]
- Mål och medel – särskilda åtgärder för vissa måltyper i domstol. [44]
- Förbud mot köp av sexuell tjänst. En utvärdering 1999–2008. [49]
- Underhållsskyldighet i internationella situationer – Underhållsförordningen, 2007 års Haagkonvention och 2007 års Haagprotokoll + Bilagedel. [59]
- EU:s direktiv om sanktioner mot arbetsgivare. [63]

Utrikesdepartementet

- Utrikesförvaltning i världsklass. En mer flexibel utrikesrepresentation. [32]

Försvarsdepartementet

- Krigets Lagar – centrala dokument om folk-rätten under väpnad konflikt, neutralitet, ockupation och fredsinsatser. [22]
- Viss översyn av verksamhet och organisation på informationssäkerhetsområdet. [25]
- Försvarsmaktens helikopterresurser. [50]

Socialdepartementet

- Första hjälpen i psykisk hälsa. [31]
- Ny ordning för nationella vaccinationsprogram. [39]
- Kompensationslägg – om ersättning vid försenade utbetalningar. [41]
- Händelseanalyser vid självmord inom hälso- och sjukvården och socialtjänsten. Förslag till ny lag. [45]
- Alkoholkonsumtion, alkoholproblem och sjukfrånvaro – vilka är sambanden?
En systematisk litteraturoversikt. [47]
- Multipla hälsoproblem bland personer över 60 år. En systematisk litteraturoversikt om förekomst, konsekvenser och vård. [48]
- Rehabiliteringsrådets delbetänkande. [58]
- Kompetens och ansvar. [65]

Finansdepartementet

- Upphandling på försvars- och säkerhetsområdet. [13]
- En reformerad budgetlag. [18]
- Så enkelt som möjligt för så många som möjligt – från strategi till handling för e-förvaltning. [20]
- Så enkelt som möjligt för så många som möjligt. Under konstruktion – framtidens e-förvaltning. [62]

Utbildningsdepartementet

- Skolgång för alla barn. [5]
- Kvinnor, män och jämställdhet i läromedel i historia. En granskning på uppdrag av Delegationen för jämställdhet i skolan. [10]
- Lärling – en bro mellan skola och arbetsliv. [19]
- Vändpunkt Sverige – ett ökat intresse för matematik, naturvetenskap, teknik och IKT. [28]

Kvinnor, män och jämställdhet i läromedel i samhällskunskap. En granskning på uppdrag av Delegationen för jämställdhet i skolan. [33]

Kunskap som befrielse? En metaanalys av svensk forskning om jämställdhet och skola 1969–2009. [35]

Svensk forskning om jämställdhet och skola. En bibliografi. [36]

Könsskillnader i skolprestationer – idéer om orsaker. [51]

Biologiska faktorer och könsskillnader i skolresultat. Ett diskussionsunderlag för Delegationen för jämställdhet i skolans arbete för analys av bakgrunden till pojkars sämre skolprestationer jämfört med flickors. [52]

Pojkar och skolan: Ett bakgrundsdokument om pojkkrisen. Översättning på svenska av engelsk rapport: Boys and School: A Backgroundpaper on the "Boy Crisis". + Engelsk rapport. [53]

Förbättrad återbetalning av studieskulder. [54]

"Se de tidiga tecknen"
– forskare reflekterar över sju berättelser från förskola och skola. [64]

Barns perspektiv på jämställdhet i skola. En kunskapsöversikt. [66]

Jordbruksdepartementet

Den framtida organisationen för vissa fiskefrågor. [9]

Bättre marknad för tjänstehundar. [21]

Med fiskevård i fokus – en ny fiskevårdslag. [42]

Miljödepartementet

Metria – förutsättningar för att ombilda division Metria vid Lantmäteriet till ett statligt ägt aktiebolag. [3]

Kunskapslägesrapport på kärnavfallsområdet 2010 – utmaningar för slutförvarsprogrammet. [6]

En myndighet för havs- och vattenmiljö. [8]

Prissatt vatten? [17]

Näringsdepartementet

Tredje sjösäkerhetspaketet. Klassdirektivet, Klassförordningen, Olycksutredningsdirektivet, IMO:s olycksutredningskod. [23]

Gemensamt ansvar och gränsöverstigande samarbete inom transportforskningen. [27]

Tredje inre marknadspaketet för el och naturgas. Fortsatt europeisk harmonisering. [30]

Utländsk näringsverksamhet i Sverige. En översyn av lagstiftningen om utländska filialer i ett EU-perspektiv. [46]

Innovationsupphandling. [56]

Effektivare planering av vägar och järnvägar. [57]

Driftskompatibilitet och enheter som ansvarar för underhåll inom EU:s järnvägssystem. [61]

Integrations- och jämställdhetsdepartementet

Aktiva åtgärder för att främja lika rättigheter och möjligheter – ett systematiskt målinriktat arbete på tre samhällsområden. [7]

Sverige för nyanlända. Värden, välfärdsstat, vardagsliv. [16]

Sverige för nyanlända utanför flyktmottandet. [37]

Romers rätt – en strategi för romer i Sverige. [55]

Ett utvidgat skydd mot åldersdiskriminering. [60]

Kulturdepartementet

Spela samman – en ny modell för statens stöd till regional kulturverksamhet. [11]

I samspel med musiklivet – en ny nationell plattform för musiken. [12]

På väg mot en ny roll – överbäganden och förslag om Riksutställningar. [34]

Arbetsmarknadsdepartementet

Flyttningsbidrag och unionsrätten. [26]